

Я. В. Крупський, В. М. Михалевич

**ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК
З ІНФОРМАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

Я. В. Крупський, В. М. Михалевич

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК
З ІНФОРМАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ

Вінниця
ВНТУ
2010

УДК [004:378](03)
ББК [32.81:74.58]я.2
К84

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол №5 від 24.12.2009 р.)

Рецензенти:

В. І. Клочко, доктор педагогічних наук, професор

В. А. Лужецький, доктор педагогічних наук, професор

І. О. Рокіцький, кандидат фізико-математичних наук, професор

Крупський, Я. В.

К84 Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій :
словник / Я. В. Крупський, В. М. Михалевич. – Вінниця : ВНТУ,
2010. – 72с.

Даний словник містить 447 термінів. В ньому представлені педагогічні та інформаційні терміни які подані в алфавітному порядку. Деякі терміни мають по два та більше тлумачень.

Розрахований на студентів технічних ВНЗ усіх форм навчання та спеціальностей.

УДК [004:378](03)

Я. Крупський, В. Михалевич 2010

Авторитарний підхід – заснований на придушенні самостійності, будь-якої ініціативи дитини, вимозі слухняності, твердї дисципліни, застосуванні заборон і покарань як основних способів впливу.

Акредитація – процес присвоєння навчальному закладу або програмі певного статусу, що відповідає критеріям якості освіти.

Активне навчання припускає активізацію навчального процесу шляхом впровадження методів активного навчання. До них відносять ділові ігри, аналіз конкретних ситуацій, ігрове проектування, проблемні та інші види нетрадиційних лекцій, дискусії й т.д. Це опора не тільки на сприйняття, пам'ять, увагу, а й, насамперед, на творче, продуктивне мислення студентів.

Активне правління – процес, у ході якого організації, підприємства й групи громадян формулюють свої інтереси й бажання, реалізують свої права, обов'язки й можливості, а також згладжують розбіжності. Це веде до пошуку методів, за допомогою яких суспільства, засновані на знаннях, можуть використати більш ефективні, прозорі й активні форми правління на місцевому, регіональному, національному й глобальному рівнях.

Асинхронне навчання – форма навчальної телекомунікації, коли кожен суб'єкт навчання знайомиться з навчальними матеріалами або виконує роботу не одночасно з усіма, а в зручний для нього час. Обмін повідомленнями відбувається шляхом їхнього взаємного пересилання студентами й викладачами електронною поштою.

Безперервна освіта – освіта, що триває протягом всього свідомого життя людини при відсутності значних розривів у часі й цілях.

Браузер – програма, призначена для навігації в Інтернет. З її допомогою можна переглядати вміст "Всесвітньої павутини". Найбільш популярні в наш час браузери: GoogleChrome, Opera, Internet Explorer, Mozilla, Firefox.

Веб-заняття – це телеуроки, конференції, семінари, ділові ігри, лабораторні роботи, практикуми, проведені за допомогою засобів телекомунікацій й інших можливостей "Всесвітньої павутини".

Веб-форум – форма роботи користувачів WWW з певної теми чи проблеми за допомогою записів, що їх залишають на одному із сайтів за допомогою встановленої на ньому відповідної програми. Від чат-заняття відрізняється можливістю більш тривалої (багатоденної) роботи й асинхронним характером взаємодії.

Виховання (як пед. явище) – 1) цілеспрямована професійна діяльність педагога, що сприяє максимальному розвитку особистості дитини, входженню її в контекст сучасної культури, становленню як суб'єкта власного життя, формуванню її мотивів і цінностей; 2) цілісний, свідомо організований педагогічний процес формування й утворення особистості в навчально-виховних установах спеціально підготовленими фахівцями; 3) цілеспрямована, керована й відкрита система виховної взаємодії дітей і дорослих, у якій вихованець є паритетним учасником і має можливість вносити в неї зміни, що сприяють оптимальному розвитку дітей (*у цьому сенсі дитина є й об'єктом, і суб'єктом*); 4) надання вихованцеві альтернативних способів поведінки в різних ситуаціях, залишаючи за ним право вибору й пошуку свого шляху; 5) процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, її відносин, рис характеру, якостей, поглядів, переконань, способів поведінки в суспільстві (*у цьому розумінні дитина – об'єкт пед. впливу*); 6) цілеспрямоване створення умов для освоєння людиною культури, внесення її в особистий досвід через організований тривалий вплив на розвиток індивіда з боку навколишніх виховних інститутів, соціального й природного середовища, з врахуванням його потенційних можливостей з метою стимулювання саморозвитку й самостійності; 7) (у найвужчому,

конкретному значенні) складові частини цілісного виховного процесу: розумове, спрямоване й т.д.

Виховання моральне – це цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття й поведження вихованців з метою формування в них моральних якостей, що відповідають вимогам суспільної моралі.

Виховна робота – це цілеспрямована діяльність з організації спільної життєдіяльності дорослих і дітей, здійснювана педагогічним колективом або окремим педагогом з метою найбільш повного їхнього саморозвитку й самореалізації.

Виховний захід розглядається як окремий акт виховної роботи, організованої як групова діяльність, що залучає вихованців у заплановані педагогом відносини.

Виховний процес – це цілеспрямований процес взаємодії викладачів й студентів, сутністю якого є створення умов для самореалізації суб'єктів цього процесу.

Вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації. Для здобування вищої освіти зараз необхідним є складання тестів Українського центру оцінювання якості освіти.

Відеоконференцзв'язок – послуга, надавана операторами електрозв'язку й комп'ютерних мереж, забезпечує обмін аудіо- та відеоінформацією в режимі реального часу між учасниками територіально розподіленої групи.

Відеоконференція – захід з використанням відеоконференцзв'язку. Один з видів телеконференції.

Віртуальна реальність – 1) комп'ютерні системи, які забезпечують візуальні й звукові ефекти, що занурюють глядача в уявний світ за екраном. Користувач оточується породженими комп'ютером образами й звуками, що справляє враження реальності. Користувач взаємодіє зі штучним світом за допомогою різних сенсорів, таких як, наприклад, шолом і рукавички, які поєднують його рухи, враження й аудіовізуальні ефекти. Майбутні дослідження в області віртуальної реальності спрямовані на збільшення відчуття реальності спостережуваного; 2) нова технологія безконтактної інформаційної взаємодії, яка створює за допомогою комплексних мультимедіа-операційних середовищ ілюзію безпосереднього входження й присутності в реальному часі в стереоскопічно представленому "екранному світі". Більш абстрактно – це світ, створений в уяві користувача.

Віртуальні світи – світи, що моделюють на екранах комп'ютерів явища й процеси реальності. За допомогою таких моделей продумуються можливі варіанти різних життєвих ситуацій і проекти в області містобудування, прокладення комунікаційних ліній, виробництва, торгівлі, освіти, науки, медицини й багатьох інших форм суспільно-культурної діяльності.

Віртуальні співтовариства – термін виник у процесі розвитку інтернету й означає: 1) новий тип співтовариств, які виникають і функціонують в електронному просторі; 2) об'єднання користувачів мережі в групи зі спільними інтересами для роботи в електронному просторі.

Гальмування (в психології) – активний нервовий процес, що пригнічує збудження або запобігає йому. Має захисне значення (особливо для нервових клітин кори великого мозку), захищає нервову систему від перезбудження. Г. є необхідною умовою розвитку аналізу й синтезу в

пізнанні явищ навколишньої дійсності, правильного орієнтування в ній, вироблення уміння поводити себе відповідно до вимог групи, суспільства.

Гармонійний розвиток особистості – цілісність особистості, яка характеризується рівновагою, рівномірним розвитком її інтелектуальної, емоційної, вольової та фізичної сфер.

Генеральна сукупність – сукупність об'єктів, на яку поширюються висновки, отримані в результаті дослідження.

Геніальність – вищий рівень розвитку здібностей як загальних (інтелектуальних), так і спеціальних. Про наявність Г. можна судити лише у випадку досягнення особистістю таких результатів творчої діяльності, які складають епоху в житті суспільства, у розвитку культури.

Генотип (від гр. рід, походження та відбиток, зразок) – сукупність спадкових структур організму (насамперед, генів). У Г. індивіда кореняться причини спадкових захворювань психіки, а для здорових людей – витоки темпераменту, індивідуальних рис обдарованості тощо. Знання Г. має істотне значення для ефективності організації навчання й виховання людини.

Гештальтпсихологія – напрям психології, що виник у Німеччині в першій третині ХХ ст. і запропонував програму вивчення психіки з точки зору цілісних структур (гештальтів), первинних відносно своїх компонентів. Головні представники – німецькі психологи М. Вертхаймер, В. Келер, К. Коффка.

Гімназія – 1) середній навчально-виховний заклад, який починає працювати з учнями після закінчення школи І ступеня та діяльність якого спрямована на забезпечення науково-теоретичної, класичної гуманітарної (з певним профілем або без нього), загальнокультурної підготовки учнів. "Інструкція про організацію та діяльність гімназії" (1996 р.) визначає структуру, зміст і основні форми навчально-виховного процесу, його кадрове забезпечення, а також правовий статус, фінансову й матеріально-

технічну базу; 2) загальноосвітній навчальний заклад з поглибленим вивченням дисциплін, що забезпечує варіативність освіти в залежності від його конкретного профілю, а також засвоєння загальноосвітніх дисциплін і курсів основ наук з профілю (гуманітарного, природничо-наукового, естетичного та ін.), вибраного учнями; 3) середній загальноосвітній навчально-виховний заклад II-III ступеня, що забезпечує науково-теоретичну, гуманітарну, загальнокультурну підготовку обдарованих здібних дітей.

Гіпертекст – система веб-сторінок, пов'язаних між собою посиланнями, завдяки яким можна переміщатися з однієї сторінки на будь-яку іншу. Г. змінює традиційні поняття про підручник, як набір послідовно розташованих "паперових" сторінок.

Гіпертимна акцентуація – акцентуація особистості, для якої характерні постійно піднесений настрій, підвищена психічна активність з прагненням діяльності та тенденцією "розкидатися", не доводячи справу до кінця. Свої здібності й можливості такі особистості, як правило, переоцінюють. Людям, яким притаманна Г. а., підійде професія, пов'язана з організацією різноманітних заходів, де треба проявити активність, уміння швидко орієнтуватися, де можна задовольнити прагнення до лідерства, нових вражень. Це може бути робота менеджера, підприємницька діяльність тощо. Для них головне – різноманітна діяльність, зіткнення з новими завданнями.

Гіпотеза – 1) наукове передбачення результатів дослідження; 2) наукове передбачення, що висувається для пояснення будь-якого явища; 3) наукове передбачення, що висувається для пояснення досліджуваного явища, його суті, структури, зв'язків, рушійних сил і таке інше; 4) у перекладі з грецької "припущення", істинність якого треба довести. Будь-яка Г. тією чи іншою мірою обґрунтована за допомогою звертання до однієї чи кількох теорій. Г. перевіряється різними способами, зокрема й

шляхом звертання до фактів, отриманих у ході дослідження; 5) припущення, що вимагає наукового доказу. Для того, щоб Г. перетворилась в істину, вона повинна бути підтверджена дослідженнями, достовірними фактами, перевірена практичним досвідом.

Глибина знань – кількість усвідомлених студентами істотних зв'язків і відношень у знаннях.

Глибина мислення – уміння проникати в суть явищ, предметів, з'ясувати їх виконання, передбачати їх подальший розвиток.

Глобальна інформаційна інфраструктура (ПІІ) – якісно нове інформаційне утворення, формування якого розпочала в 1995 році група розвинених країн світового співтовариства. За їхнім задумом ПІІ буде являти собою інтегровану загальносвітову інформаційну мережу масового обслуговування населення нашої планети на основі інтеграції глобальних і регіональних інформаційно-комунікаційних систем, а також систем цифрового телебачення й радіомовлення, супутникових систем і рухомого зв'язку.

Глобальне навчання – сучасна концепція, основними моментами якої є пріоритети загальнолюдських цінностей, необхідність виховання комунікативних навичок і умінь, формування планетарного мислення, сприймання розмаїття культур, розуміння та відчуття особистості як невід'ємної частини єдиного й взаємозалежного світу. Одним із авторів цієї концепції є американський вчений Р. Хенві.

Гностичні емоції – емоції, що виникають на основі потреби в пізнавальній гармонії; прагнення щось зрозуміти, проникнути в сутність явища; почуття, здивування і нерозуміння якості та невиразності думки, нестримне прагнення подолати протиріччя у власних міркуваннях, привести все в систему; почуття близькості рішення, радість відкриття істини.

Гностичні здібності – особистісні якості, що забезпечують людині, з одного боку, швидке та точне розпізнання предметів, явищ, а з іншого, – успішне оперування відображеними образами дійсності, знаками, поняттями, ідеями тощо.

Гнучкий розклад – організація навчання, за якої допускається варіювання кількісного складу, частоти та тривалості занять, уроків.

Гнучкість розуму – пластичність, здатність змінити плани, способи вирішення задач у відповідності з об'єктивними обставинами, які змінюються.

Говард-план – організація навчання за вільним розкладом і при самостійному виборі студентами навчальних предметів. Виник у 1920 р. з ініціативи керівника Говардської жіночої середньої школи (Лондон Гарріс).

Готовність – стан особистості, який дозволяє їй успішно увійти в професійне середовище.

Готовність до трудової діяльності – 1) інтегральна особистісна освіта, що містить стійке прагнення до праці в цій галузі, наявність адекватних знань, умінь, навичок, а також комплекс індивідуально-типологічних, соціально-психологічних особливостей, що обумовлюють високу ефективність її професійного функціонування саме в цій галузі; 2) цілеспрямоване вираження особистості, що складається з її переконань, поглядів, стосунків, мотивів, почуттів, вольових та інтелектуальних якостей, знань, навичок, умінь, установок тощо.

Готовність психологічна – суттєва передумова цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Г. п. допомагає людині успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, особистісні якості, зберігати самоконтроль і перебудувати свій спосіб дій в зв'язку з появою непередбачених завад.

Гра – 1) один із видів діяльності людини; один зі способів фізичного, розумового та морального виховання дітей. Гра рольова (сюжетно-рольова) – метод формування свідомості та досвіду дитини шляхом моделювання (відтворення) певних суспільних відносин. Зміст Г. рольової реалізується дитиною у взятій на себе ролі згідно з певними правилами поведінки, що регулюють її виконання. Будь-яка Г. рольова – це школа довільної поведінки в діяльності, властивій поведінці та діяльності дорослих; 2) засіб виховання, у якому вихователь як інструмент формування особистості вихованця використовує його вільну (ігрову) діяльність в уявлених та реальних ситуаціях, направляючи її на розвиток позитивних якостей особистості.

Грамотист – учитель елементарної школи грамоти в Стародавніх Афінах і, частково, в Стародавньому Римі.

Греко-католицькі духовні семінарії – виховно-навчальні заклади, які готували священнослужителів для уніатської церкви. Існували Перемишльська, Ужгородська, Львівська й Станіславська семінарії. Система навчання й виховання нагадувала єзуїтську.

Греко-латинські школи – навчальні заклади, створені в Москві в другій половині XVII ст. з ініціативи уряду й церкви. У школах вивчали грецьку, латинську й церковнослов'янську мови, риторику й філософію.

Громадська думка – 1) специфічний стан свідомості, який включає в себе потаєне чи явне ставлення різних соціальних спільнот до подій, фактів або процесів соціальної дійсності. Г. д. фіксує сприйняття дійсності через призму масової свідомості, формується в процесі руху інформації в суспільстві, відображає людське буття, суспільну практику людей і виступає як регулятор діяльності. Вона створюється під впливом буденної свідомості, емпіричних знань, навіть забобонів, а також науки, мистецтва, політики, всіх джерел масової комунікації; 2) висловлене у формі певних суджень, ідей та уявлень ставлення соціальних груп до явищ чи проблем

соціального життя, що зачіпають загальні інтереси. Г. д. формується під впливом усіх засобів масової інформації (радіо, преса, телебачення тощо), хоч може виникати й стихійно, під впливом тих чи інших життєвих обставин і ситуацій; 3) думка студентів, колективу групи, яка впливає на формування позитивних або негативних рис особистості; 4) спільні для соціальної групи (колективу) судження, розуміння важливості для неї предметів, явищ, подій. Г. д. як спільність оцінних суджень членів групи виникає в процесі їх спільної діяльності, спілкування та відображає її позицію.

Громадська думка колективу – наявність спільних уявлень, суджень, спільного розуміння значущих для нього предметів і явищ.

Громадянин – людина, яка ідентифікує себе з певною країною, де вона наділена відповідним юридичним статусом, що є основою для користування певними правами та виконання обов'язків.

Громадянство – юридичний статус особистості, який надається їй після досягнення відповідного віку або шляхом натуралізації та засвідчується врученням їй відповідного документа. Громадянський статус пов'язаний з одержанням людиною певних юридичних, політичних, економічних, інших прав і покладанням відповідальності за додержання чинних у державі норм і законів.

Громадянська культура – ставлення індивідів до інституцій держави та настанов влади, їхня законослухняність і критична вимогливість. Культура громадянськості, на відміну від культури політичності, належить до сфери взаємодії населення, з одного боку, та влади – з іншого, а не до сфери протистояння окремих верств. Вона характеризується сприйманням влади не як предмета боротьби й завоювання, а як об'єкта впливу щодо захисту інтересів і прав громадян. Виражається у ставленні населення до існуючого порядку, у знанні й визнанні ним суспільних норм, готовності їх додержуватися. До

громадянської культури належать знання людей про їхні права й обов'язки, про устрій держави, про політичні системи, процедури політичного, зокрема виборчого процесу.

Громадянська освіта – 1) діяльність, спрямована на формування знань і навичок, необхідних громадянину в демократичній правовій державі для реалізації громадянських прав і свобод, користування інститутами сучасної правової демократичної держави. Завданням громадянської освіти є культивування основоположних принципів і цінностей вільного демократичного суспільства і конституційного порядку. Вивчення прав і вміння реалізувати ці права формують ядро громадянської освіти; 2) навчання людей, як жити в умовах сучасної держави, як додержуватися її законів і водночас не дозволяти владі порушувати їхні права, добиватися від неї здійснення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства.

Громадянська позиція – система ціннісних і соціальних орієнтацій та настанов, що характеризують людину як громадянина країни та суспільства.

Громадянське виховання – формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною й захищеною.

Група – сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, ідеєю, працею і т. ін.

Група експериментальна і група контрольна – спеціально підібрані чи створені дві групи піддослідних осіб з метою дослідження впливу якогось педагогічного фактора, причому цей фактор діє лише в експериментальній групі. На основі порівняння змін в обох групах робиться висновок про ефективність застосованого педагогічного фактора.

Група мала – група з двох та більше людей, об'єднаних єдиною метою, подібними інтересами та потребами в спілкуванні, спільній

діяльності, які перебувають у безпосередньому контакті один з одним. Г. м. класифікуються за ознакою провідної спільної діяльності: виробничі, навчальні, військові, спортивні, сімейні та інші; за ознакою тривалості існування: тимчасові та постійні; за ознакою рівня розвитку. Взаємовідносини учасників Г. м. носять переважно емоційний характер і підпорядковуються закономірностям психологічної сумісності та конфліктності, можуть бути вивчені методами спостереження, взаємного оцінювання, соціометрії та ін.

Групова динаміка – напрям соціально-психологічних досліджень, ініціатором розробки якого був К. Левін (США). Головний об'єкт – малі групи. За базовий метод використовувалося створення штучних лабораторних ситуацій із наперед заданими характеристиками.

Групова дискусія – колективне обговорення якого-небудь питання. Широко використовується як метод вироблення та прийняття управлінських рішень, є найбільш поширеним методом активного навчання. Може бути використана у двох формах: у формі методу аналізу конкретних ситуацій та у формі колективного самоаналізу, під час якого учасники обговорюють події, що відбулися в групі під час навчання.

Групова психологія – 1) психологія певної соціальної групи, яка виступає як цілісність; 2) розділ соціальної психології, що вивчає психологічні особливості окремих соціальних груп.

Групова свідомість – цілісна рівнодійна, яка складається з діалектичної суми індивідуальних відомостей членів певної соціальної групи. Відомості щодо групової свідомості необхідні для з'ясування інтересів і потреб групи, для оптимального керування діяльністю соціальної групи.

Групова сумісність – соціально-психологічне явище, що відображає ступінь ефективності спільної діяльності людей, можливість їх адаптації один до одного.

Групове оцінювання особистості – соціально-психологічний метод, що ґрунтується на оцінюванні різноманітних особистісних якостей і поведінки конкретних людей, здійснюється особами, достатньо близько з ними знайомими (експертами). Г. о. о. переважно використовується при атестації та підборі керівних кадрів. Процедура Г. о. о. включає: вибір осіб, яких оцінюють у відповідності з поставленим завданням; вибір експертів; розробку переліку особистісних і ділових якостей, що оцінюються; складання словника до переліку відібраних якостей, у якому вони чітко й однозначно трактуються; розробку шкали для оцінювання якостей; чітке оформлення опитувального листа, що пропонується експертам; апробацію розробленої методики, перевірку її надійності; опитування респондентів; кількісну та графічну обробку даних; інтерпретацію оцінок, складання спеціальних характеристик піддослідних; ознайомлення піддослідних із їх оцінками; висновки та рекомендації за результатами оцінювання.

Гуманізація – упровадження у взаємодію людей принципів гуманізму, формування і розвиток у стосунках між людьми гуманістичних почуттів.

Гуманізація освіти – 1) упровадження в навчально-виховний процес ідей гуманізму, запропонованих великими просвітителями та педагогами минулого; це спрямування навчального закладу до піднесення особистості студента, забезпечення максимально сприятливих умов його розвитку, урахування його особистих цілей і запитів; 2) принцип реформування системи освіти, суть якого полягає в утвердженні людини як найвищої цінності шляхом олюднення обставин педагогічного процесу; 3) побудова педагогічного процесу на засадах гуманізму як визначального принципу загальнолюдської моралі, що включає: а) визнання права всіх учасників педагогічного процесу (викладача і студента) бути самими собою, що передбачає взаємне розуміння інтересів, запитів, взаємну довіру; б) визнання права всіх учасників педагогічного процесу на свій шлях

самовдосконалення та творчості в процесі співробітництва в навчально-виховній діяльності; в) створення суспільством умов для радісного творчого життя всім учасникам педагогічного процесу.

Гуманізм – світогляд, у центрі якого як найвища цінність і мірило всього перебуває людина. Почуття любові до людей і окремої особи, глибока повага до людської гідності, позитивне сприйняття індивідуальних особливостей іншої людини, визнання її прав і свобод, бажання співчувати та допомагати іншому, намагання робити добро й піклуватися про благо людей є основними засадами гуманізму.

Гуманістична освіта – освіта, основана на принципах пріоритету загальнолюдських цінностей, життя та здоров'я людини, вільного розвитку особистості.

Гуманістична психологія – напрям психології (переважно американської), який визначає своїм головним предметом особистість як унікальну цілісну систему, здатну до самоактуалізації.

Гуманістичне виховання – гармонічний розвиток особистості, що припускає гуманний характер відносин між учасниками педагогічного процесу.

Гуманітаризація освіти – посилення уваги до людини, виховання у студентів ставлення до людини як до найбільшої цінності, спрямування освіти на формування у них високої духовності, почуття власної гідності, всебічної культури, планетарного мислення; формування у їхній свідомості цілісної картини світу, усвідомлення єдності людини й навколишнього середовища. Г. о. передбачає: підвищення статусу гуманітарних наук у навчанні та вихованні; гуманітарно орієнтоване вивчення всіх без винятку навчальних предметів.

Гуманітарна освіта – пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти, встановлення зв'язків між предметами через

загальнолюдську складову університетських дисциплін, формування особистої зрілості студентів.

Дальтон-план – система індивідуального навчання, розроблена в м. Дальтон (штат Массачусетс, США) у 20-х роках ХХ ст. Згідно з Дальтон-планом увесь обсяг навчального матеріалу з того чи іншого предмета розподілявся на місячні курси, складалися місячні програми, підбиралася література. На початку місяця студент разом з викладачем планував свою роботу, а потім вивчав самостійно з будь-якою швидкістю вибрані теми. Він міг відвідувати лабораторії, консультації, де чергували викладачі. Раз на тиждень проводився загальний семінар, конференція, дискусія. Дальтон-план мав на меті дозволити студентам навчатися на різних рівнях і з різною швидкістю. Це була спроба пристосувати систему навчання до особистості студента.

Девіантна поведінка – соціальна поведінка, що відхиляється від тієї, яка вважається нормальною чи соціально прийнятною у суспільстві або в соціальному контексті.

Деградація особистості – поступова втрата особистістю позитивних якостей, що настає внаслідок деяких психічних розладів. Виражається в постійному зниженні активності і працездатності особистості, у звуженні кола її інтересів, підвищеній стомлюваності, дратівливості, розладах пам'яті, уваги.

Дедуктивне мислення – рух думки від загального до конкретного, одиничного.

Дедуктивний метод навчання – спочатку повідомляють загальне положення, формулу, закон, а потім поступово переходять до окремих випадків, більш конкретних завдань.

Дедукція – 1) метод дослідження, за яким окреме пізнається на основі знання загального; 2) один з видів умовиводів, що являє собою застосування загального положення до певного окремого, поодинокого

випадку; 3) форма мислення, що дозволяє на основі логічних правил з окремих загальних даних висловлювати нові, менш загальні припущення.

Дезадаптація психологічна – відносно короткочасний ситуативний стан, що є наслідком дії нових, незвичайних подразників середовища, що змінилося і сигналізує про порушення рівноваги між психічною діяльністю і вимогами середовища, а також спонукає до переадаптації; досить стійкий, складний психічний стан, що виражається в неадекватному реагуванні й поведінці особистості, зумовлених функціонуванням психіки на межі її регуляторних і компенсувальних можливостей.

Делікатність – тонке розуміння внутрішнього світу і психіки людей. Д. є свідченням високої внутрішньої культури людини і професійно важливою якістю працівників служби зайнятості, соціальних служб тощо.

Демографічна політика – це система соціальних заходів, спрямованих на формування бажаної для того чи іншого суспільства свідомої демографічної політики, яка полягає в тому, як держава може впливати на рішення про народжуваність, що приймаються на рівні сім'ї, з тим, щоб їх кінцевий результат відповідав економічним і соціальним потребам суспільства.

Демократизація – упровадження демократичних засад, розвиток спільностей людей на демократичній основі.

Демократизація освіти – 1) один з основних принципів державної політики у сфері освіти, що пронизує всі сторони університетського життя. Це – ліквідація монополії держави на освіту і перехід до громадсько-державної системи, в якій особистість, суспільство і держава є повноправними партнерами; чітке розмежування повноважень між центральними, регіональними і місцевими органами управління з максимальною передачею на місця управлінських функцій; участь місцевої влади і місцевої громадськості як в управлінні освітою через відповідні місцеві органи, так і безпосередньо в діяльності освітніх закладів;

самостійність освітніх установ у виборі стратегії свого розвитку, цілей, змісту, організації і методів роботи, у тому числі їх юридична, фінансова й економічна самостійність; право педагогів на творчість, на свободу вибору педагогічних концепцій і технологій, підручників і навчальних посібників, методів оцінювання діяльності студентів і т. ін., на участь в управлінні навчальним закладом; право студентів на вибір університету і профілю освіти, на домашню освіту і навчання в недержавних навчальних закладах, на прискорене навчання за індивідуальним навчальним планом, на участь в управлінні освітнім закладом; 2) принцип реформування освіти в Україні на демократичних засадах, який передбачає: децентралізацію, регіоналізацію в управлінні, автономізацію навчально-виховних закладів у вирішенні основних питань діяльності, поширення альтернативних (приватних) навчально-виховних закладів, перехід до державно-громадської системи управління освітою (участь батьків, громадськості), співробітництво "учитель – учень", "викладач – студент" у навчально-виховному процесі. Д. о. означає утвердження в системі освіти норм демократичної етики – толерантності, чесної співпраці та змагальності.

Деморалізація – морально-психічний компонент дезорганізації, що проявляється в моральному розладі, втраті моральних критеріїв, падінні дисципліни, морально-психічному стані.

Деперсоніфікація особистості – процес гальмування, згортання і нівелювання активності, особливостей особистості як неповторної індивідуальності. У своїх крайніх формах – це процес десоціалізації й індивідуалізації, здатний призвести до повної деградації та руйнування особистості.

Депресія – стан душевного розладу людини, відчуття пригніченості, песимізму, занепаду духовних сил. Виникає внаслідок психічних і загальних захворювань або як реакція на важкі життєві ситуації (наприклад, утрата роботи).

Державна кадрова політика в системі вищої освіти – це комплекс заходів і принципів державних органів управління освітою в організації трудових ресурсів на основі формування, підтримки і розвитку освітніх цінностей, ідеалів, норм, правил і процедур. Її метою є оптимізація балансу трудових ресурсів відповідно до намічених завдань і запитів суспільства на основі чинного законодавства.

Державний стандарт загальної середньої освіти – збір норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави в її досягненні.

Державний стандарт професійно-технічної освіти – сукупність державних вимог до змісту професійно-технічної освіти, рівня кваліфікації випускника професійно-технічного навчального закладу, основних обов'язкових засобів навчання та освітнього рівня вступника.

Детермінізм – причинна обумовленість, загальний закономірний зв'язок природи, суспільства, мислення; закономірна і необхідна залежність психічних явищ від факторів, що їх викликають.

Дефініція – коротке означення (тлумачення) якого-небудь поняття, що відображає істотні ознаки предмета чи явища. Однією з особливостей Д. у психології є їх недостатньо точна верифікація.

Деформація особистості під впливом професійної діяльності – зміна якостей особистості (стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування і поведінки), яка настає під впливом виконання професійної діяльності. Внаслідок нерозривної єдності свідомості і діяльності формується професійний тип особистості. Значний вплив на особистість здійснює професія, робота в якій пов'язана з людьми (керівники, педагоги тощо). Д. о. п. може носити епізодичний чи постійний характер; проявлятися в мові, манерах поведінки, навіть фізичній

зовнішності. Крайня форма Д. о. п. проявляється у формальному, суто функціональному ставленні до людей.

Децентралізація управління – процес передачі управлінських функцій місцевим органам управління.

Дидактика – 1) галузь педагогіки, яка досліджує закономірності процесу навчання. Предметом Д. є загальна теорія навчання усіх предметів; 2) галузь педагогічної науки, що розкриває теоретичні засади освіти і навчання в їх найбільш загальному вигляді. Д. виявляє закономірності, принципи навчання, задачі, зміст освіти, форми і методи викладання й навчання, стимулювання і контролю в навчальному процесі для всіх предметів і на всіх етапах навчання.

Дидактика спеціальна – галузь дефектології, яка вивчає теорію освіти і навчання дітей з відхиленнями в розвитку (цілі, задачі, зміст, принципи, методи й організація педагогічного процесу в спеціальних школах).

Дидактична гра – 1) метод стимулювання інтересу до навчання, в основі якого лежить створення в навчальному процесі ігрової ситуації; 2) форма гри з правилами, в яку включається виконання певних операцій, дій, необхідних для виконання ігрової задачі. Різноманітні дидактичні, інтелектуальні ігри (анаграми, загадки, кросворди, ребуси), ігри-подорожі, вікторини, рухливі ігри сприяють точному сприйманню окремих якостей, речей, предметів, розвитку спостережливості, формуванню вмінь аналізу порівняння, узагальнення та інших операцій мислення, удосконаленню спортивних умінь і навичок.

Дидактичні принципи – система найбільш загальних вимог до процесу навчання, що забезпечує його результативність.

Динамічний стереотип – порівняно стійка цілісна система умовно-рефлекторних зв'язків у корі головного мозку, що забезпечує стійкий зв'язок організму із зовнішнім середовищем. Д. с. утворюється в процесі

життєдіяльності людини при багаторазовому повторенні одних і тих же впливів зовнішнього середовища. Д. с. відіграє значну роль у саморегуляції людського організму, його психологічній адаптації і соціалізації, тому що на фізіологічній основі Д. с. формується системою вмінь, навичок, звичок людини, стійкими характеристиками її поведінки.

Дисгармонія особистості – особистісне відхилення, що супроводжує кризові ситуації, які виникають на різних етапах життєвого шляху з достатньо вираженою визначеністю (відхилення розвитку від гармонійного, оптимального, що виявляється в дедалі ширших поведінкових збоченнях, комунікативних проблемах, невротичних симптомах). Дисгармонійна особистість, неадекватно відображаючи власні статево-вікові, індивідуально-психологічні, комунікативні та інші властивості, сприймає й довколишню дійсність крізь фільтри внутрішньо-особистісних викривлень, що породжує нові невідповідності і ускладнює подальшу гармонізацію.

Дискомфорт – 1) брак комфорту, необхідних умов для життєдіяльності людини, незручності, неприйнятність ситуацій. Соціально-психологічний Д. стосується, насамперед, міжособистісного спілкування; 2) порушення необхідних умов для життєдіяльності людини, незручність, неприйняття ситуацій.

Дискомфортний стан – стан, який характеризується несприятливими суб'єктивними відчуттями людини, що викликаються впливом протягом певного часу фактів внутрішнього і зовнішнього середовищ. Д. с. пов'язаний зі станом здоров'я, зміною емоційних характеристик (тривалі негативні емоції, тривожність).

Дискримінація – навмисне обмеження або позбавлення прав, переваг яких-небудь осіб, організацій чи держав за расовою, національною, державною належністю, статтю, майновим станом, політичними чи релігійними переконаннями тощо.

Дискурсивне мислення – мислення, що здійснюється шляхом логічних міркувань, суджень і опосередкувань.

Дискусія як метод навчання – колективне обговорення будь-якої проблеми, теми й т. п., що підвищує інтенсивність й ефективність навчального процесу за рахунок активного включення тих, кого навчають, у колективний пошук істини.

Диспут – метод формування суджень, оцінок, переконань, що базуються на закономірності; знання, одержані в ході зіткнення думок, різних точок зору, завжди відрізняються високою мірою узагальнення, стійкості і гнучкості.

Дистанційна освіта – 1) цілеспрямоване й методично організоване керівництво навчально-пізнавальною діяльністю осіб, що перебувають на відстані від освітнього центра, здійснюване за допомогою електронних і традиційних засобів зв'язку; 2) процес одержання знань, умінь і навичок за допомогою спеціалізованого освітнього середовища, який базується на використанні інформаційних комп'ютерних технологій, що забезпечують обмін навчальною інформацією на відстані, та системи супроводу й адміністрування навчального процесу.

Дистанційне навчання – 1) навчання за допомогою листування, телебачення, інтернет, радіо, телефону, публікацій у газеті за обмеженого контакту з викладачем. Друковані, аудіовізуальні та інші спеціально підготовлені матеріали направляються індивідуально студентам або групам. Процес засвоєння матеріалу контролюється за письмовими завданнями, що адресуються викладачу та повертаються назад з виправленнями і рекомендаціями; 2) новий спосіб реалізації процесу навчання, заснований на використанні сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, що дозволяють здійснювати навчання на відстані без безпосереднього, особистого контакту між викладачем й студентом.

Дистанція соціальна – умовна відстань між представниками різних соціальних груп, людьми з різним соціальним статусом. Д. с. може змінюватися в процесі спілкування людей. Оптимальний рівень Д. с. дотримується при демократичному стилі керівництва.

Дисципліна трудова – строге дотримання встановленого порядку на виробництві, в установі. Передбачає своєчасний прихід на роботу, дотримання встановленої тривалості робочого дня, раціональне використання робочого часу, точне виконання розпоряджень адміністрації. Вимоги до Д. т. визначаються чинними на підприємствах, в організаціях та установах правилами внутрішнього трудового розпорядку, виконання яких є обов'язковим. порушники трудової дисципліни несуть відповідальність у встановленому порядку (заходи громадського впливу, адміністративні стягнення, матеріальні санкції).

Дисциплінованість – вольове зусилля особистості, що проявляється в діях та поведінці людини у відповідності з законами, нормами і правилами.

Диференціальна психологія – галузь психології, яка вивчає психологічні відмінності як між індивідами, так і між групами людей, причини та наслідки таких відмінностей.

Диференціація навчання – 1) принцип урахування індивідуально-типологічних особливостей студентів в інтересах розвитку їхніх нахилів і здібностей; 2) педагогічна технологія навчання, що забезпечує реалізацію принципу диференціації.

Диференціація освіти – характеристика сучасної освіти. Вона забезпечує розмаїтість форм навчання, що дозволяють максимально враховувати індивідуальні особливості студентів, їхні інтереси, схильності, можливості, ціннісні й професійні орієнтації. Базується на прийнятті психологічних розходжень між індивідами й групами людей (за статтю, віком, соціальною належністю й т. п.).

Диференційоване навчання – вид навчання, що базується на принципі диференціації та педагогічній технології диференційованого навчання, яка передбачає створення різних умов навчання для різних шкіл, класів, груп з метою врахування як індивідуальних особливостей, так і домінуючих особливостей їх контингентів.

Диференційований підхід – це реалізація педагогом виховних завдань відповідно до віку, статі, рівня навченості й вихованості студентів.

Диференційований підхід у навчанні – складається спочатку в розкритті індивідуальності студента, а потім у підборі для нього найбільш сприятливих умов розвитку через пропоновані диференційовані форми навчання. Диференційований підхід – принцип навчання, відповідно до якого враховуються розходження між групами людей за їх соціальною, віковою, освітньою, професійною спрямованістю.

Діагноз – аргументоване визначення певного стану на основі всебічного дослідження (рівня розвитку здібностей, професійної придатності, характеру і суті хвороби тощо).

Діагноз психологічний – висновок психолога (групи психологів) про індивідуально-психологічні особливості особистості як у нормі, так і при патології, виявлені в результаті її вивчення методами психодіагностики.

Діагностика – 1) психологічне обстеження студентів, їхніх груп і колективів, моніторинг змісту та умов індивідуального розвитку студентів, визначення причин, що ускладнюють їх розвиток та навчання; 2) кількісне оцінювання і якісний аналіз педагогічних процесів, явищ і т. п. за допомогою спеціально розроблених наукових методів.

Діагностика соціально-психологічна – теорія і практика виявлення соціально-психологічних характеристик груп людей; використовується для оцінювання розвитку конкретних колективів, виявлення структури міжособистісних відносин, для оцінювання ефективності соціальних,

економічних, виховних впливів. Результати д. с.-п. використовуються при профвідборі для деяких професій, що висувають підвищені вимоги до якості спільної діяльності людей, при вдосконаленні виховного процесу, складанні планів соціального розвитку і т. п.

Діагностичний мінімум – основна діагностична схема запропонованої моделі діяльності, являє собою сукупність діагностичних прийомів виявлення особливостей і рівня розвитку психолого-педагогічного статусу студентів; схема пристосована до проведення масового психологічного обстеження.

Діалектичне мислення – вміння бачити в явищах єдність протилежностей, боротьбу цих протилежностей, виявляти тенденції їх розвитку, бачити зародження нових.

Діалогічна модель – конструювання навчальних програм. Д. м. виходить переважно з потреб студентів. Для визначення цих потреб викладачі на першому етапі вступають у діалог зі студентами, для яких призначена дана програма. Потім вони прагнуть узгодити наявний навчальний матеріал з виявленими у студентів потребами та інтересами. Модель активно залучає студентів до розробки навчальних програм, причому їх потреби та інтереси мають пріоритет за соціальними та науково-дисциплінарними аспектами змісту програми.

Дієздатність – здатність людини не тільки виконувати певні дії та діяльність, а й відповідати за це.

Ділова гра – 1) моделює процес педагогічної діяльності викладача і дозволяє оцінити професійний рівень, що проявляється на всіх ділянках такої діяльності, а також діагностувати труднощі, що виникають на різних етапах професійної діяльності; 2) метод пошуку управлінських рішень в умовах проблемної ситуації. Д. г. використовується як метод активного навчання працівників управління з метою вироблення в них навичок приймати рішення в нестандартних ситуаціях, а також як засіб тестування

певних здібностей у працівників окремих категорій; 3) метод імітації ситуацій, що моделюють професійну чи іншу діяльність шляхом гри, в якій беруть участь різні суб'єкти, наділені різною інформацією, різними функціями і діють за заданими правилами.

Ділова етика (етика підприємця) – сукупність певних принципів, правил і норм господарської поведінки підприємців (бізнесменів). Більшість значних компаній у країнах з ринковою економікою розробляє і приймає кодекси ділової етики (честі).

Ділові якості – здатність знаходити найкращий підхід до розв'язання ситуацій, що виникають, і найкоротший шлях досягнення мети, самостійно мислити й оперативно приймати обґрунтовані рішення, послідовно й ініціативно забезпечувати їх виконання.

Діловодство кадрової служби – виконання своєрідних операцій, пов'язаних зі створенням і використанням документальної кадрової інформації на підприємствах і в організаціях. До функцій д. к. с. входять: реєстрація, попередній розгляд і розподіл документів, формування номенклатури справ, їх облік, організація обробки, встановлення форм і реквізитів, довідково-інформаційне обслуговування та ін.

Діяльність – 1) специфічна форма свідомого, цілеспрямованого активного ставлення до оточення для його доцільної зміни і перетворення. Структура людської діяльності складається з потреб, мотивів, цілей, задач, дій, операцій. Аналіз конкретної діяльності можливий лише за умови визначення потреб, мотивів такої діяльності та умов досягнення мети; 2) активність людини, спрямована на досягнення свідомо поставлених цілей, пов'язаних із задоволенням її потреб та інтересів, на виконання вимог, що їх висуває до неї суспільство. Виділяють такі компоненти Д.: постановка мети, планування роботи, виконання роботи, перевірка результатів, підбиття підсумків, оцінювання роботи; 3) специфічно людська, регульована свідомістю як вищою інстанцією внутрішня і

зовнішня активність, що спричиняється потребою. Д. направлена на пізнання, творче відтворення і перебудову зовнішнього світу.

Доброзичливість – позитивне, емоційне ставлення людини до інших людей, груп або соціальних явищ, яке виявляється у внутрішній прихильності, привітності, схильності до спілкування, прояві уваги, готовності до співробітництва; надання допомоги.

Доброта – чуйне, дружнє ставлення до іншої особи; ґрунтується на доброзичливості, привітності у взаєминах. Суть доброти визначається як прагнення людини до досконалості через вчинки, які спрямовані на благо людини та її право бути щасливою. Визначальними ознаками доброти є чуйність, лагідність, делікатність, довірливість, милосердя і благодійність.

Доброчесність – постійна спрямованість волі на те, що, з погляду моралі, є добро; у свою чергу, вона сама є моральним благом і етичною цінністю.

Доведення – логічна форма встановлення істинності буд-якого судження на підставі інших суджень, істинність яких перевірена практикою.

Довільна увага – увага, що виникає внаслідок поставленої мети, свідомо спрямовується і регулюється особистістю.

Домагання – прагнення особистості досягнути певного статусу, мети, результату діяльності. Завищений рівень домагань з одного боку сприяє розвитку активності особистості.

Домашня комп'ютеризація – 1) елемент державної політики інформатизації, що забезпечує задоволення потреб населення в інформації й знаннях безпосередньо вдома, переважно через інтернет; 2) процес оснащення будинку електронними пристроями.

Домашня навчальна робота студентів (самопідготовка) – форма організації навчання; самостійна, поза уроками робота студентів з виконання письмових завдань. Домашня навчальна робота студентів

включає: вивчення навчального матеріалу, який пояснювався на уроці; самостійне вивчення нового матеріалу, самостійні спостереження, проведення дослідів; виготовлення наочних приладь; написання творчих робіт (творів, рефератів) тощо.

Домінанта – осередок збудження в центральній нервовій системі, тимчасово визначає характер відповідної реакції організму на зовнішні та внутрішні подразники, надаючи тим самим поведінці певну спрямованість.

Допитливість – риса характеру особистості, що проявляється у прагненні до широти та глибини знань про навколишній світ і саму себе.

Доручення – метод, який дозволяє викладачеві перевірити якості характеру особистості студента, його ставлення до виконання безплатної та оплачуваної роботи.

Дослідницький метод навчання – метод навчання, що забезпечує вищий рівень пізнавальної самостійності студентів; метод навчання, при якому пізнавальна діяльність студентів за своєю структурою наближається до дослідницької діяльності вченого, який відкриває нові наукові знання; спосіб навчання шляхом самостійного "відкриття" студентами знань. Він містить всі елементи проблемного навчання: а) виявлення проблеми (переведення її у форму конкретного запитання чи задачі), предмета дослідження; б) аналіз умов, їх оцінювання, відокремлення відомого від невідомого; в) висунення гіпотези чи припущень; г) розробку плану розв'язання проблеми; д) виконання плану; е) перевірку правильності дій та одержаного результату.

Доступ до інформації й знань – доступ до інформації й знань як тема дискусій. Проблема доступу до інформації й засобів її поширення виникає й вирішується в ході усування протиріч між тенденціями до трансграничної монополізації й стандартизації інформаційних засобів і самої інформації, з одного боку, а з іншого боку – до децентралізації.

Доступність навчання – дидактичний принцип, який вимагає побудови навчального процесу (завдань, змісту, методів, форм навчання) відповідно до реальних навчальних можливостей студентів, тобто відповідно до рівня їх підготовленості і загального розвитку. Доступність навчання знаходить свій вияв у правилах: від близького до далекого, від відомого до невідомого, від легкого до важкого, від простого до складного. Доступне не означає легке. У навчанні обов'язково повинні бути труднощі, але помірні. Навчання лише тоді сприятиме розвитку студентів, якщо воно вимагає від них напруження розумових сил, пізнавальної активності. Тому воно повинно орієнтуватися не на рівень актуального розвитку, а на зону найближчого розвитку, тобто на більш високий рівень, але такий, з яким студенти можуть упоратися при цілеспрямованій допомозі викладача.

Дотепність – здатність людини винятково точно й естетично красиво відобразити у своїх судженнях ставлення до предметів об'єктивного світу (дотепний жарт, порівняння тощо). Дотепність є конкретним проявом гнучкої думки, нетрадиційності мислення і спирається на природні задатки гумору, життєвий досвід.

Друга сигнальна система – система способів регуляції психічної активності живих істот у навколишньому світі, властивості якої сприймаються головним мозком у вигляді сигналів, що подаються у знаковій формі, на відміну від першої сигнальної системи.

Егоїзм – риса поведінки людини, що полягає в надмірній зосередженості на своєму "Я", замкненості у вузькому світі своїх індивідуальних інтересів, прагненні досягти своїх цілей за рахунок інших людей.

Ейфорія – психологічний стан піднесеного настрою людини, не виправданий реальністю, об'єктивними причинами; стан некритичного задоволення (безпричинна радість, безтурботність).

Екзальтація – збуджений, захоплений, схвильований стан, іноді хвороблива жвавість, викликані сильним позитивним емоційним подразником.

Екологічне виховання дітей та молоді – 1) передбачає формування екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, відчуття відповідальності за неї як за національне багатство, основу життя на землі, залучення вихованців до активної екологічної діяльності, нетерпиме ставлення до тих, хто завдає шкоди природі; 2) це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у студентів екологічної культури. Завданням екологічного виховання є: накопичення екологічних знань; виховання любові до природи, бажання берегти і примножувати її; формування вмінь і навичок діяльності в природі.

Економіка праці – наука, що вивчає механізми дії економічних закономірностей у галузі організації, праці, ефективності її використання, відтворення та розподілу робочої сили. Вона розробляє теоретичні основи вдосконалення організації та оплати праці, методи найефективнішого та найраціональнішого використання трудових ресурсів.

Економічна культура особистості – активна трудова і громадська діяльність, спрямована на використання у практиці засвоєних економічних знань, переконань, навичок.

Економічна психологія – вивчає психологічні явища, пов'язані з виробничими відносинами людей.

Економічне виховання – 1) вироблення у студентів чіткої уяви про наукові закономірності розвитку економіки, особливості ринкових відносин; цілеспрямоване, систематичне формування економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи; підготовка їх до продуктивної праці, умілого, бережливого ставлення до природи; вироблення звички практично використовувати економічні знання в реальному житті; 2) організована педагогічна діяльність, спрямована на

формування економічної свідомості студентів. Економічна свідомість забезпечує розуміння економічного життя суспільства, перетворення кожного працівника в активного творчого учасника виробничого процесу. Завдання Е. в.: ознайомлення студентів із законами ринкової економіки, перебудовою структури виробництва, підвищенням його ефективності, вдосконаленням виробничих відносин, системою і методами управління; формування здатності до економічного мислення, творчого пошуку підвищення продуктивності праці, вміння швидко оволодівати новими формами і методами праці; виховання почуття і рис господаря, що працює з віддачею, бережливо ставиться до результатів праці; виховання здорових матеріальних потреб, уміння розпоряджатися зарплатою.

Екскурсія навчальна – 1) форма навчальної роботи, яка дозволяє організувати спостереження і вивчення різних предметів та явищ у їх природних, звичних умовах (природа, історичні місця та ін.), або в музеях, на виставках тощо; 2) форма організації навчання поза межами ВНЗ, спрямована на вивчення студентами певних явищ, процесів, предметів шляхом їх "живого споглядання" і безпосереднього сприймання.

Експансивність – психічний стан людини, що проявляється в нестриманості, надмірному неконтрольованому прояві своїх почуттів. Е. люди важкі в спілкуванні, схильні до конфліктів.

Експеримент – метод наукового пізнання, що полягає в цілеспрямованому вивченні будь-якого явища дійсності в контрольованих і керованих умовах.

Експресія – виразність, сила прояву почуттів, переживань. Експресивна реакція є зовнішнім проявом емоцій і почуттів людини (міміка, пантоміма, голос, жести). Надмірна чи недостатня Е., її неадекватність конкретній ситуації можуть служити однією з причин конфліктів у взаєминах між людьми.

Екстернал – тип особистості, схильний пояснювати наслідки своїх вчинків, невдач впливом обставин, інших людей, тим самим мов би знімаючи з себе моральну відповідальність.

Екстраверсія – характеристика особистості, яка проявляється у спрямованості відчуттів, переживань, інтересів до зовнішнього світу. Типовий екстраверт більш схильний до спілкування з людьми, комунікабельний, має багато друзів, не любить самотності, прагне до яскравих вражень, діє під впливом моменту, імпульсивний, дотепний у розмові, любить зміни, безтурботний, оптимістичний. Екстраверт схильний до агресивності, буває нестриманим.

Екстраполяція – розповсюдження висновків, отриманих в результаті вивчення однієї частини явищ, на іншу частину цього роду явищ.

Екстремальна ситуація – це несподівана, незапланована, нештатна обстановка, що різко порушує й ускладнює виконання професійних завдань і несе загрозу життю чи успішному виконанню діяльності.

Екстремальні умови – умови, що вимагають від працівника напруження фізіологічних і психічних функцій, що виходять за межі норми. Екстремальний режим в загальному розумінні – це режим праці в умовах, що суттєво відрізняються від звичайних. Відхилення від звичайних умов діяльності вимагають підвищеного вольового зусилля, інакше кажучи, викликають напруження.

Електронна бібліотека – розподілена інформаційна система, що дозволяє надійно зберігати й ефективно використовувати різноманітні колекції електронних документів (текст, графіка, аудіо-, відеоматеріали й т.д.) через глобальні мережі передачі даних у зручному для кінцевого користувача вигляді.

Емоції – психічні стани людини, в яких реалізується безпосереднє ситуативне переживання (задоволення, радість, страх) особистістю

значимості діючих на неї явищ і ситуацій. В Е. проявляється позитивне ставлення особистості до певних об'єктів, сфер діяльності, до самої себе, інших людей.

Емоційна депривація (дефіцит емоцій) – довгочасна відсутність ласки, турботи, людської теплоти, розуміння.

Емоційна напруженість – стан людини, що викликається конфліктними умовами, підвищеною ймовірністю виникнення аварійних ситуацій, несподіваним або довготривалим напруженням і означає тимчасове пониження стійкості психічних процесів і професійної працездатності.

Емоційно-вольова сфера – система психічно стійких властивостей людини, які характеризують зміст, якість і динаміку емоцій, почуттів і волю людини.

Емпатія – якість особистості, її здатність емоційно відкликатися на переживання, почуття і психічні стани інших людей. Е. передбачає суб'єктивне сприйняття іншої людини, уміння поставити себе на її місце, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її переживань, думок, почуттів. Е. зближує людей у спілкуванні, доводить його до довірчого, інтимного рівня.

Ергономіка – наука, що вивчає допустимі фізичні, нервові та психічні навантаження на людину в процесі праці, проблеми оптимального пристосування навколишніх умов виробництва для ефективної праці.

Ерудиція – глибокі різнобічні знання в певній галузі науки чи в багатьох галузях науки й життя; ученість, обізнаність, начитаність.

Ефективність навчальних занять (уроку) – ступінь досягнення заданої мети діяльності з урахуванням оптимальності (необхідності й достатності) витрачених зусиль, засобів і часу.

Єдині педагогічні вимоги – сукупність єдиних норм, правил щодо поведінки, діяльності і виховання дітей, прийнятих всіма суб'єктами

виховання (школа, сім'я, позашкільні заклади, громадськість тощо), які забезпечують узгодженість виховних дій.

Єдність процесів викладання та навчання – закономірність процесу навчання, яка виражає спільну діяльність викладача та студента, при якій у процесі навчання розвивається не тільки студент, а й вдосконалює свої професійні навички викладач.

Життєва позиція особистості – 1) багатовимірна конструкція, функціонально-динамічна якість особистості, котра інтегрує в динаміці всю особистісну структуру й забезпечує особі певний рівень включеності в життєдіяльність соціального середовища та її самовизначення як суб'єкта свого життєвого шляху та способу життя; 2) соціальна чи соціально-технічна індивідуальність особистості, стала схильність індивідів до певної поведінки в багатоманітних конкретних соціальних умовах.

Життєва програма особистості – цілісна картина наміченого нею життєвого шляху, ідеальний образ основних цілей та результатів життєдіяльності. Програма фіксує фундаментальні життєві цілі суб'єкта і може бути орієнтована на перспективу без точного визначення термінів їх виконання. Конкретизується в життєвих планах. Ж. п. о., забезпечуючи послідовність і впорядкованість системи цілей та планів на різних стадіях життєвого шляху, виражає активний творчий компонент у ставленні особистості до свого майбутнього.

Життєве кредо – стисло визначений сенс життя особистості, коротко сформульований принцип її життя.

Життєве самовизначення – специфічна форма суб'єктно-об'єктної взаємодії, в якій особистість виступає справжнім суб'єктом життєвого процесу, тобто свідомо включається у хід подій, опосередковуючи його творчим ставленням до життя і беручи на себе відповідальність за свої вчинки і дії як їх автор.

Життєвий вибір – ухвалення і практична реалізація рішення щодо важливих проблем власного життя.

Життєві плани – система попередніх планів людини на майбутнє, які існують у вигляді прийнятих рішень та психологічних установок і в подальшому підлягають здійсненню. Життєві плани та цілі визначають спрямованість життєвого шляху, "магістральну лінію" життя, на якій особистість вважає за необхідне сконцентрувати свою енергію та зусилля.

Життєдіяльність особистості – 1) організація процесу життя на основі соціальних форм і способів діяльності, спілкування, поведінки, що склалися історично; 2) відтворення особою свого життя включенням його у соціальні процеси. Дане поняття охоплює у часі весь план життя особистості: її становлення, розвиток, зміни.

Жорстокість – морально-психологічна риса особистості, що є протилежною душевності, доброті, людяності. Жорстока людина надто сувора, безжалісна, безсердечна, не співчуває іншим, а, навпаки, свідомо принижує їхню гідність, завдає болю і навіть може вбити.

Завдання – предмет вирішення, те, що треба зробити для досягнення цілей. Повсякденні завдання пов'язані з оперативною діяльністю (рутина). Проблемні завдання пов'язані, переважно, з розвитком ВНЗ і вимагають спеціально підготовлених дій для прийняття управлінського рішення.

Завдання дослідження – 1) конкретизована його мета; 2) впливають з аналізу рівня розробки (вивчення) об'єкта під кутом зору поставленої мети і є тим мінімумом питань, вирішення яких необхідне для досягнення мети.

Завдання уроку – комплекс теоретичних і практичних труднощів, які долаються студентами самостійно чи за допомогою викладача в організованому навчально-виховному процесі і які сприяють їхньому цілеспрямованому навчанню, вихованню та розвитку.

Завдання уроку виховні – сприяти в ході уроку формуванню основних світоглядних ідей; забезпечити вивчення в ході уроку праць письменників, учених, документів тощо; сприяти вирішенню завдань трудового виховання і профорієнтації студентів (викладач обмірковує відповідні ситуації, моменти і т. п.); сприяти вихованню моральних якостей студентів – етичних норм, гуманізму, колективізму, активної позиції у навчанні і житті і т. п.; сприяти вихованню у студентів естетичних поглядів, умінь; гігієнічних і фізкультурних умінь та навичок.

Завдання уроку освітні – забезпечення в ході уроку повторення (засвоєння, закріплення, застосування і т. п.) теорій, понять, законів тощо; мета – сформуванню (або продовжити формування) загальнонавчальні уміння і навички, спеціальні вміння з даного предмета.

Завдання уроку розвивальні – розвиток мислення, волі, емоцій, навчальних інтересів, мотивів і здібностей школярів.

Загальна методологія – деякий узагальнений філософський підхід, загальний спосіб пізнання.

Загальна освіта – сукупність основ науки про природу, суспільство, мислення, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від її професії.

Загальна середня освіта – цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.

Загальнокультурна компетентність – рівень, достатній для самореалізації особистості, орієнтації її в культурному просторі.

Загальноосвітні програми – програми, спрямовані на вирішення задач формування загальної культури особистості, адаптації особистості до

життя в суспільстві, на створення основи для усвідомленого вибору й освоєння професійних освітніх програм.

Задатки – природжені або успадковані анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, мозку, які складають природну основу розвитку здібностей.

Задатки здібностей – генетично детерміновані анатомо-фізіологічні особливості індивіда, що обумовлені структурою мозку, нервової системи. Основою задатків загальних і специфічних здібностей виступають: а) типологічні властивості нервової системи; б) співвідношення першої і другої сигнальної систем; в) індивідуальні особливості побудови аналізаторів, окремих ділянок головного мозку. Задатки самі собою не визначають здібностей, бо їх формування залежить від умов життя і діяльності людини.

Задоволеність – емоційний стан, що настає при насиченні якихось людських потреб. Залежить від характеру потреб, їх глибини. Але також залежить і від реальних можливостей реалізувати ці потреби на практиці.

Задоволення – емоція, що супроводжує досягнення людиною мети.

Заздрість – почуття роздратування, досади, викликане якоюсь перевагою, вищістю, добробутом іншого. Пристрасне бажання мати щонебудь, досягти того, що є у іншого.

Зайнятість населення – ступінь участі працездатного населення в різних формах народного господарства. Все працездатне населення країни, що проживає в конкретних соціально-економічних, культурних та інших суспільних умовах, розділяється на дві групи: зайнятих у суспільному виробництві і незайнятих у ньому через відсутність вакантних робочих місць. Перехід до ринкових відносин супроводжується неминучим спадом виробництва, скороченням зайнятості, появою безробіття. Законодавством передбачені заходи, що пом'якшують негативні наслідки безробіття.

Закономірність – 1) об'єктивно існуючий, повторюваний, істотний зв'язок явищ у будь-якій сфері громадського життя або етапів будь-якого процесу; 2) впорядкованість подій, відносна постійність детермінованих чинників, регулярність зв'язку між певними речами.

Закономірності виховання – стійкі і суттєві зв'язки між елементами виховного процесу, що забезпечують його ефективність. Загальні закономірності виховання: 1) виховання особистості відбувається лише в процесі включення в різносторонню діяльність з позиції її учасника та організатора; 2) дієве виховання – виховання, що стимулює власну (внутрішню) активність особистості в організованій діяльності; 3) процес виховання будується на принципах гуманізму і демократизму, що забезпечують поєднання поваги гідності особистості вихованця з високою вимогливістю до нього; 4) процес виховання особистості спрямовується на забезпечення почуття успіху від діяльності та досягнутого результату; 5) процес виховання виявляє й опирається на позитивні якості особистості; 6) ефективність виховання залежить від врахування вікових та індивідуальних особливостей студента; 7) виховання особистості найбільш ефективно в колективі і через колектив; 8) процес виховання залежить від єдності та погодженості педагогічних зусиль викладача, ВНЗ, сім'ї і громадськості. Успіх виховання вимагає реалізації всієї сукупності педагогічних закономірностей.

Закономірності навчання – стійко повторювані зв'язки між типовими педагогічними фактами, явищами, подіями.

Закономірності навчання (дидактичні) – 1) об'єктивні, стійкі і суттєві зв'язки у навчальному процесі, що обумовлюють його ефективність: а) спрямованість навчання на вирішення завдань всебічного і гармонійного розвитку особистості студента; б) зміст освіти закономірно залежить від завдань, що відображають потреби суспільства, рівень і логіку розвитку науки, реальні навчальні можливості і зовнішні умови

навчання; в) залежність процесу навчання від навчальних можливостей студентів (зовнішніх і внутрішніх), які відображають рівень розвитку інтелектуальної, емоційної і вольової сфер особистості, рівень знань і вмінь, навичок навчальної роботи, ставлення до навчання, фізичний стан і працездатність; г) активний, дієвий характер навчання; д) взаємозалежність навчально-пізнавальної активності студента і рівня розвитку його мотиваційної сфери; е) забезпечення успіхів і досягнень студентів у процесі навчання; ж) методи, форми і засоби навчання закономірно залежать від його завдань та змісту; і) взаємозв'язок всіх компонентів процесу навчання забезпечує міцні, усвідомлені і дієві результати навчання, розвитку і виховання; 2) стійкі педагогічні явища, які базуються на повторюваності фактів навчальних дій і є теоретичною основою принципів навчання.

Закономірності педагогічні – об'єктивні, стійкі зв'язки між цілями, можливостями, змістом, умовами, способами, засобами, результатами педагогічної дії (діяльності).

Закономірності педагогічного процесу – об'єктивно існуючі, повторювані, стійкі, істотні зв'язки між явищами, окремими сторонами педагогічного процесу.

Заміщення – захисний психічний механізм, призначений для того, щоб уникнути боязні, страху, виливши накопичену енергію на доступний чи безпечний об'єкт, коли на об'єкт роздратування розрядити її неможливо.

Заохочення – 1) метод виховання, який забезпечує стимулювання суспільно корисної діяльності та поведінки вихованців шляхом внесення змін в окремі права та обов'язки, а також моральної оцінки їх діяльності і поведінки; 2) схвалення позитивних дій і вчинків з метою спонукання вихованців до їх повторення; 3) нагорода, похвала.

Запам'ятовування – показник ступеня навченості студентів, при якому студент ідентифікує, опираючись на пам'ять, і відтворює відомі

йому "базові" уявлення і знаки, оперування якими дозволить пізнати новий для нього предмет чи символ.

Заперечення – форма психологічного захисту – недостатнє усвідомлення стресових ситуацій, переживань та почуттів, які б завдали людині болю при їх визнанні. Людина поводиться так, ніби нічого не сталося, не змінюючи поведінки, не помічаючи незвичних обставин.

Запити науки – відображають необхідність дослідження для розвитку самої науки (теоретичної та емпіричної); визначають місце проблеми дослідження в загальному науковому знанні; вказують наукову перспективу розроблюваної теми (проблеми).

Заповзятість – сукупність ділових і моральних рис особистості, що характеризують її здатність знаходити оптимальні нестандартні рішення, доводити їх до кінця, допускаючи при цьому обґрунтований ризик. Якості заповзятості особистості виражають її уміння долати складні ситуації шляхом нових, інноваційних способів активізації своєї діяльності, господарської ощадливості в рамках законності, моральних і соціальних цінностей, поєднання своїх інтересів, колективу і суспільства в цілому.

Засоби виховання – доцільно організовані методичні шляхи вирішення виховних завдань. Це можуть бути предмети, що використовуються у вихованні (наочні посібники, книги, радіо, телебачення) і види діяльності (засоби мистецтва, живе слово педагога, ігри, громадська робота, фізкультурно-спортивна робота, самодіяльність).

Засоби навчання – 1) спеціально створені об'єкти, які формують навчальне середовище та беруть участь у діяльності, виконуючи при цьому навчальну, виховну та розвивальну функції. Як знаряддя праці викладача та студента, З. н. сприяють оптимальному поєднанню теоретичних і практичних компонентів знань, приведенню змісту вищої освіти у відповідність з рівнем розвитку науки і техніки та суспільства в цілому. З. н. є невід'ємною складовою навчального процесу і дозволяють суттєво

підвищити продуктивність праці всіх учасників навчального процесу; 2) предмети навчального обладнання, які педагог використовує для передачі інформації, а також для організації самостійної роботи і контролю за процесом засвоєння навчального матеріалу при використанні різних форм навчальної діяльності студентів; 3) підручники, посібники, комп'ютери, навчальні машини контролю, відповідні спортивні знаряддя, за допомогою яких студенти одержують знання та вдосконалюють навички.

Засоби навчання – матеріальні й ідеальні об'єкти, які втягуються в освітній процес як носії інформації та інструмент діяльності педагога й студента.

Застосування стандартних умінь – показник ступеня навченості, при якому студент переходить на теоретичний рівень усвідомлення пізнаваного предмета, виявляє окремі його сутнісні зв'язки, діючи за відомим, отриманим у готовому вигляді алгоритмом.

Затримка психічного розвитку – уповільнення темпів розвитку людини, яке виражається у недостатності загального об'єму знань, незрілості мислення, перевазі ігрових інтересів. З.п.р. є граничним станом між нормою та дебільністю.

Захисні механізми – сукупність несвідомих прийомів, за допомогою яких людина як особистість оберігає себе від психологічних травм.

Звичка – закріплений у житті людини спосіб дії і поведінки, здійснення якого у певних ситуаціях набирає сили потреби. З. властиве сильне внутрішнє спонукання, схильність до певної дії, вчинку. Розрізняють З. добрі і погані, корисні та шкідливі. Позитивні, корисні З. сприяють духовному зростанню особи. Негативні, шкідливі З. слід викорінювати в процесі виховання і перевиховання людини. З. належить до автоматизованих компонентів поведінки і виробляється внаслідок багаторазового повторення певних способів діяння.

Згуртованість – ступінь міцності соціально-психологічних зв'язків у групі. З. свідчить, що група займає певне ціле у межах даної організації або соціальної спільноти.

Здібності – 1) психологічні особливості людини, від яких залежить успішність отримання знань, умінь, навичок, але які до наявності цих знань, умінь і навичок не зводяться. З. проявляються лише в діяльності, яка не може здійснюватися без наявності цих здібностей. З. виявляються не в знаннях, вміннях і навичках як таких, а в динаміці їх отримання (наскільки швидко, глибоко, легко і міцно здійснюється процес оволодіння знаннями та вміннями, важливими для даної діяльності); 2) сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, які є умовою успішного виконання певної діяльності. Виділяють загальні З., які проявляються в усіх видах діяльності (загальні розумові здібності, пам'ять, увага тощо) і спеціальні, що відповідають обмеженому колу вимог конкретної діяльності (музичний слух – для музиканта, технічне мислення – для інженера тощо).

Здібності потенційні – можливості розвитку індивіда, які виявляються тоді, коли перед ним виникають нові завдання. Проте, оскільки розвиток особистості залежить не лише від її психологічних особливостей, а й від соціальних умов, у яких можуть бути реалізовані (або не реалізовані) ці потенції, то говорять про актуальні здібності, які реалізуються і розвиваються залежно від вимог конкретного виду діяльності. Об'єктивні умови життєдіяльності індивіда бувають не завжди сприятливими, отож не кожен індивід може реалізувати свої потенційні здібності відповідно до своєї психологічної природи.

Здоровий глузд – сукупність загальноприйнятих, часто неусвідомлених способів пояснення та оцінки стадій, явищ, розвитку навколишнього світу.

Зібраність – здатність підтримувати свою психіку в стані готовності до вирішення будь-яких завдань.

Зміст навчання (в системі професійної підготовки) – науково обгрунтований методичний та дидактичний навчальний матеріал, засвоєння якого забезпечує здобуття освіти і кваліфікації згідно з освітньо-кваліфікаційним рівнем.

Зміст освіти – 1) впливає з основних її функцій: залучити молодь до загальнолюдських і національних цінностей; 2) система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичні вміння і навички та способи діяльності, досвід творчої діяльності, світоглядні, моральні, естетичні ідеї та відповідну поведінку, що нею повинен оволодіти студент в процесі навчання. Чинники, що впливають за З. о.: а) об'єктивні: потреба суспільства у робочій силі; розвиток науки і техніки, що супроводжується появою нових ідей, теорій і докорінними змінами у техніці і технології; б) суб'єктивні: політика керівних сил суспільства, методологічні позиції вчених; 3) система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей студентів, формування їх світогляду, моралі і поведінки, підготовку до суспільного життя, праці; 4) в системі професійної підготовки – обумовлені цілями та потребами суспільства вимоги до системи знань, умінь і навичок, світогляду та громадянських і професійних якостей майбутнього фахівця, що формуються в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку науки, техніки, технологій та культури. З. о. зумовлюється освітньо-кваліфікаційними характеристиками та іншими актами органів управління освітою і змінюється відповідно до рівня розвитку науки, культури, виробництва, суспільства; 5) чітко окреслена система знань, умінь та навичок, якими повинен оволодіти студент протягом усіх років навчання у ВНЗ.

Знання – 1) сукупність ідей людини, в яких відображено теоретичне оволодіння нею предметом пізнання; 2) перевірений практикою результат пізнання навколишнього середовища, відображення його у свідомості людини; 3) як предмет пізнання 3. містять три взаємопов'язані аспекти: а) теоретичний – знання як факти, теоретичні ідеї, поняття; б) практичний – знання як вміння і навички практичного застосування теоретичних знань; в) світоглядно-моральний – знання як сукупність ідей світоглядного та морального характеру; 4) продукт пізнання (уявлення, поняття) людиною предметів і явищ, діяльності, законів природи і суспільства. Види знань: поняття і терміни; знання фактів; знання законів; методів пізнання і способів діяльності. Критеріями оцінювання якості знань є такі категорії: а) системність, науковість, узагальненість, усвідомленість, згуртованість, фундаментальність; б) гнучкість, мобільність, оперативність; в) дієвість, спрямованість на практичне використання; г) повнота, обсяг, точність, міцність.

Знання студента – систематизовані наукові та загальнолюдські факти, які засвоюються на основі свідомості і підтверджуються реальною практичною діяльністю студента.

Зовнішня диференціація – організація навчального процесу, для врахування індивідуальних особливостей студента останніх об'єднують в спеціальні диференційовані групи. Сутністю З.д. є спрямована спеціалізація освіти за інтересами, нахилами і здібностями студентів з метою їх максимального розвитку.

Ігрове навчання – це навчання, у ході якого відбувається розвиток поведінкових навичок й умінь, освоєння способів діяльності, соціалізація особистості.

Ідеал – 1) моральний: уявлення про взірць людської поведінки і відносин між людьми, що відображає конкретне історичне розуміння сенсу

і мети життя. Виховний ідеал – це мета виховання, образ ідеальної людини, на який має орієнтуватися педагог, виховуючи студента; 2) уявлення про зразок людської поведінки і стосунків між людьми, що базуються на розумінні мети життя; 3) образ бажаного, взірець досконалості, який слугує прикладом для особистості в діях і вчинках, у поведінці, діяльності.

Ідеалізація – процес конструювання понять про об'єкт, що не існує в дійсності, але має прообрази в реальній дійсності.

Ідеомоторика – неконтрольовані рухи різних частин тіла (рук, очей, голови, тулуба), що виникають при уявленні цих рухів або виникненні думки про них. Ці рухи непомітні і приховані від свідомості людини, що їх здійснює.

Ідея – 1) вища форма пізнання зовнішнього світу, яка не тільки відображає об'єкт, а й спрямована на його перетворення; 2) чітко усвідомлена думка як основа подальшого процесу мислення чи діяльності. Сукупність І. створює ідеальну базу для будь-якої діяльності.

Ієрархія – система послідовно підпорядкованих елементів управління, розміщених у порядку від нижчого до вищого: "службова драбина" – посади, звання і т. п. у низці підпорядкування.

Ілюстрація – зображення, яке реалізує науковий педагогічний принцип підручника специфічними засобами наочності.

Імідж – публічно зафіксований або підтримуваний вигляд, образ громадської особи, обличчя професії, діяльності, організації, способу життя.

Імідж викладача (від англ. image – образ) – емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу викладача у свідомості вихованців, колег, соціального оточення, у масовій свідомості. При формуванні іміджу викладача реальні якості тісно переплітаються з тими, які приписуються йому навколишніми.

Імпульсивність – риса характеру людини, проявляється в її схильності до швидкоплинних, непродуманих дій під впливом першого імпульсу.

Індивід – людина зі всіма властивими лише їй рисами та якостями (біологічними, фізіологічними, соціальними, психологічними), що відрізняють її від інших людей.

Індивідуалізація навчання – 1) принцип урахування індивідуальних особливостей окремих студентів в інтересах розвитку їхніх нахилів та здібностей; 2) педагогічна технологія навчання, що забезпечує реалізацію принципу індивідуалізації.

Індивідуалізм – риса людини, яка виражається в абсолютизації позицій, інтересів окремого індивіда та в протиставленні їх інтересам суспільства, групі людей, колективу. У морально-психологічному плані індивідуалізм близький до егоїзму.

Індивідуалізоване навчання – вид навчання, що базується на принципі індивідуалізації та педагогічній технології індивідуалізації навчання, яка передбачає врахування особливостей студентів як всередині гомогенних груп, класів, так і гетерогенних.

Індивідуаліст – людина, яка навмисно відокремлюється від колективу, його інтересів, життя.

Індивідуальний підхід – одна з головних форм оптимального використання людського фактора на виробництві. І. п. відіграє важливу роль в управлінні кадрами при вирішенні таких питань: а) підбір і розподіл кадрів; б) підготовка кадрів і адаптація нових працівників; в) визначення оптимального режиму праці і відпочинку; г) розподіл функцій між членами колективу; д) визначення форм і методів заохочення працівників.

Індивідуальний стиль діяльності – 1) зумовлена типологічними особливостями стійка система способів діяльності, яка складається у людини, що прагне до найкращого здійснення даної діяльності;

2) узагальнена характеристика індивідуально-психологічних особливостей людини, які формуються і проявляються в її діяльності. І. с. д. залежить від специфіки виховання, психологічних якостей суб'єкта, зумовлених властивостями його нервової системи, а також від особливостей його включення в однотипні ситуації.

Індивідуальність – 1) сукупність індивідуально-психологічних неповторних властивостей, що відрізняють одного індивіда від усіх інших; 2) унікальна, неповторна своєрідність особистості, сукупність тільки її властивих індивідуально-психічних особливостей. Індивідуальність проявляється в специфіці темпераменту, характеру, інтересів, інтелекту, потреб. Передумовою формування людської індивідуальності служать анатомо-фізіологічні задатки, які перетворюються, повністю розкриваються в процесі виховання.

Індиферентність – психологічний стан людини, що характеризується байдужим, нейтральним ставленням до когось або чогось, відсутністю інтересу і потягу до чого-небудь, бездіяльністю.

Індуктивне мислення – рух думки від окремого до загального, від фактів до узагальнень, висновків як у науковому дослідженні, так і при отриманні студентом нових знань.

Індуктивний метод навчання – спочатку повідомляють факти, демонструють досліди, наочні посібники, організовується виконання вправ, поступово підводять студентів до узагальнень, визначення понять, формулювання законів.

Індукція – 1) вид узагальнення, пов'язаний з передбаченням результатів спостереження та експериментів на основі даних дослідів; 2) один з методів пізнання, де на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне.

Інертність – властивість людини, що проявляється в пасивності, млявості, уповільненості.

Інноватика – наука про оновлення освіти, теорії інноваційних процесів, учення про створення, сприйняття, оцінювання, засвоєння і застосування педагогічних інновацій в їх органічному поєднанні.

Інновації – 1) зміни змісту системи. У педагогічній інтерпретації І. означають нововведення в педагогічній системі, що поліпшують розвиток (перебіг) і результати навчально-виховного процесу; 2) актуально значущі й системні утворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для еволюції освіти і позитивно впливають на її розвиток; 3) створення, розповсюдження і застосування нововведення, що задовольняє потреби людини і суспільства.

Інтелектуальний коефіцієнт – показник рівня розумового розвитку відносно віку.

Інтенсивність праці – ступінь напруженості праці в процесі діяльності. І. п. вимірюється кількістю людської енергії, що витрачається за одиницю робочого часу (годину, день). Нормальна І. п. означає таку затрату м'язових і нервових сил працівника, при якій задовольняється природна потреба людини в праці, забезпечується розвиток її здібностей, відновлення сил працюючого до початку нового трудового дня, ефективне використання робочого часу.

Інтерес – це мотив, що діє в силу своєї усвідомленої значимості і емоційної привабливості.

Інтереси – 1) сконцентрованість діяльності людини на тому предметі, який здатний задовольнити ту чи іншу її потребу; 2) вибіркова спрямованість людини на певний об'єкт чи діяльність, викликана позитивним, зацікавленим ставленням, емоційною привабливістю.

Інтеріоризація – процес перетворення зовнішніх, реальних дій у внутрішні, ідеальні дії. При цьому вони підлягають специфічній трансформації – узагальнюються, вербалізуються, скорочуються і стають здатними для подальшого розвитку, який переходить межі зовнішньої

діяльності. Поняття І. розкриває взаємозв'язок свідомості і діяльності людини, набуття нею досвіду. Завдяки І. зовнішні фактори людської поведінки трансформуються в усталені внутрішні якості особистості.

Інтернет – система об'єднаних комп'ютерних мереж глобального загальнолюдського суспільства, яка в наш час покриває практично всю поверхню земної кулі. Мережа побудована на використанні протоколу IP і маршрутизації пакетів даних.

Інтернет-технології – інформаційні, телекомунікаційні й інші технології, а також сервісні послуги, на основі яких відбувається діяльність у мережі.

Інтроверсія – переважна скерованість психічних процесів людини на свій внутрішній світ (на відміну від екстраверсії). Людей, для яких характерна І., називають інтровертами. Типовий інтроверт – розсудлива, скромна, усамітнена людина. Віддає перевагу книгам над спілкуванням з людьми, свої дії заздалегідь планує, не любить сильних вражень, серйозний, прагне спокійного, упорядкованого життя. Стриманий, зближується тільки з деякими друзями, погано адаптується. Контролює свої емоції, неагресивний, дещо песимістичний, надає велике значення моральним та етичним нормам. І. притаманна наполегливість, пунктуальність.

Інтроекція – механізм психічного захисту, суть якого полягає в тому, що людина "добудовує", вбирає в себе цінності, погляди і норми іншої, приймаючи їх як свої особисті, і тим самим позбувається внутрішньо- особистісного конфлікту.

Інтроекція – метод психологічного дослідження, що полягає в спостереженні дослідника за власними почуттями, думками й т.п.

Інтуїція – здатність людини у деяких випадках несвідомо, чуттям уловлювати істину, передбачати, вгадувати щось, спираючись на попередній досвід, знання і т. ін.

Інформатизація освіти – в широкому розумінні – вивчення принципів роботи та різноманітних сфер застосування комп'ютерів, використання інформаційних технологій навчання, забезпечення вільного доступу до глобальних інформаційних ресурсів, сучасна організація управління системою освіти. Інформатизація системи освіти як одна із ланок загального процесу розвитку суспільства, з одного боку, має на меті підвищення ефективності навчання завдяки розширенню обсягів інформації та вдосконаленню методів її застосування, а з другого – спрямована на те, щоб користувачі могли застосовувати інформаційні технології в особистій професійній діяльності та навчально-виховному процесі. Основна мета – вдосконалення науково-дослідної та навчально-виховної діяльності навчальних закладів у результаті застосування автоматизованих комплексів і систем під час інформування, проектування, навчання та створення інформаційного середовища для розвитку інтелектуальних сил особистості.

Інформаційна технологія – це сукупність засобів і методів, за допомогою яких здійснюються процес обробки інформації.

Інформаційно-комунікаційні технології – сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, зберігання, поширення, відображення й використання інформації в інтересах її користувачів.

Інформація – 1) продукт праці суб'єкта управління в освітньому процесі; 2) продукт праці викладача та студента на уроці; у загальному вигляді – продукт інтелектуальної діяльності людини, спілкування людини з природою і суспільством; 3) відомості про стан системи та навколишнього середовища, які сприймаються людиною чи спеціальним пристроєм.

Кадри – основний склад працівників закладу, підприємства, організації; усі постійні працівники.

Кадрова політика – розрахована на тривалу перспективу лінія вдосконалення кадрів, генеральний напрямок у роботі з персоналом, що визначається сукупністю найбільш важливих, принципових положень і установок, виражених у державних рішеннях.

Кадрова служба – структурний підрозділ підприємства, закладу, організації. Основні функції: організаційне і методичне забезпечення розвитку самоуправління, демократичних форм розгляду і висунення кандидатур на керівні посади, проведення конкурсів на заміщення вакантних посад, вивчення громадської думки про діяльність керівників; прогнозування, визначення поточної і перспективної потреби в спеціалістах, їх підготовка і перепідготовка; розробка і реалізація заходів поповнення трудового колективу; планування і регулювання цілеспрямованого просування кадрів, їх професійного і кваліфікаційного зростання, процесів вивільнення і перерозподілу працівників; організаційно-методичне забезпечення професійно-економічного навчання кадрів, їх неперервна освіта, розробка і реалізація заходів зміцнення трудової дисципліни і скорочення плинності кадрів та ін.

Картина світу – вища форма узагальнення, систематизації та інтеграції пізнавального досвіду.

Картотека – систематизоване зібрання карток з якими-небудь відомостями, матеріалами; ящики для зберігання таких карток.

Каталог Інтернет-ресурсів – систематизований за певними рубриками перелік посилань на ресурси мережі Інтернет.

Катарсис – ефект впливу різних форм мистецтва, що викликають переживання, почуття гніву, страху, радості, співчуття і приводять до емоційної розрядки, тобто перетворення негативних емоцій у позитивні. Явище К. використовується в психотерапії.

Категоріальне мислення – це уміння об'єднувати поняття в класи і групи на основі найбільш суттєвих ознак подібності.

Категорія – основне логічне поняття, що відбиває найзагальніші закономірні зв'язки й відношення, які існують у реальній дійсності.

Кваліфікація – ступінь придатності людини до якого-небудь виду праці, рівень підготовленості; професія, спеціальність.

Кваліфікований робітник – освітньо-кваліфікаційний рівень робітника, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув спеціальні уміння та знання, має відповідний досвід їх застосування для вирішення професійних завдань у певній галузі народного господарства.

Квантифікація – кількісна оцінка, "вимірювання" соціальних характеристик. К. у соціології передбачає розташування на шкалі конструйованих соціологом еталонів вимірювання. При вимірюванні застосовують також індекси – якісно-кількісні показники, які дають можливість враховувати баланс позитивних та негативних оцінок.

Квінтесенція – найголовніше, найважливіше і найбільш суттєве.

Керівник – 1) працівник органу освіти, який має право приймати рішення, що впливають на функціонування і розвиток керованого об'єкта; 2) особа, на яку офіційно покладені функції управління колективом та організації його діяльності.

Керівництво – рівень соціального управління, коли розробляються найбільш загальні та принципові рішення, визначаються перспективні цілі, які необхідно досягнути тією чи іншою системою управління, виробляються засоби для досягнення поставленої мети і визначається послідовність виконання більш конкретних, окремих задач.

Кіберпростір – поняття, що прийшло з американського життя, введене письменником Вільямом Гібсоном. Воно описує віртуальний простір, у якому циркулюють електронні дані всіх комп'ютерів світу.

Класифікація – 1) система підпорядкованих понять в будь-якій галузі знань, що складена на основі обліку, загальних ознак об'єктів і

закономірних зв'язків між ними; 2) розподіл понять на взаємопов'язані класи за суттєвими ознаками.

Класифікація методів навчання – групування методів навчання за певними ознаками і встановлення між ними зв'язків. Варіанти: 1) за джерелом передачі і сприйняття навчальної інформації: словесні, наочні, практичні; 2) за характером пізнавальної діяльності студентів: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемний виклад, частково-пошукові, дослідницькі; 3) у залежності від основних дидактичних цілей і завдань: методи оволодіння новими знаннями, формування вмінь і навичок, перевірки й оцінювання знань, вмінь і навичок, усного викладу знань, закріплення навчального матеріалу, самостійної роботи студентів щодо осмислення і засвоєння нового матеріалу, роботи із застосування знань на практиці і вироблення вмінь і навичок; 4) класифікація з точки зору цілісного підходу до діяльності в процесі навчання: організація та здійснення навчально-пізнавальної діяльності, стимулювання і мотивації навчання, контроль і самоконтроль у навчанні.

Клімат соціально-психологічний – 1) сукупність соціально-психологічних умов, які склались у колективі і сприяють або перешкоджають спільній продуктивній діяльності та різносторонньому розвитку особистості в групі (колективі); 2) психологічний настрій у групі людей чи колективі.

Клуб – самодіяльне аматорське творче об'єднання, в якому його члени підвищують свою духовну культуру, формують уміння самостійно висловлювати власні думки, відстоювати свої принципи, інтереси та погляди.

Клубні об'єднання – це організаційно оформлені та стабільно працюючі у навчальному закладі групи, що займаються соціально корисною і культурною діяльністю та існують на базі самоврядування.

Кмітливість – властивість особистості, яка поєднує критичність мислення і готовність пам'яті. Кмітливість – це, насамперед, риса пізнавальної діяльності, здатність швидко і добре розуміти та вирішувати завдання.

Когнітивна психологія – напрям психології, що з'явився у 50-60-і роки ХХ ст. в США як реакція на кризу біхевіоризму та гештальтпсихології. Найпершим головним завданням було вивчення перетворень сенсорної інформації від моменту подання стимулів на рецепторні поверхні до отримання відповіді. Були виділені чисельні структурні блоки пізнавальних і виконавських процесів, у тому числі короткотривала та довготривала пам'ять. Пізніше завданням К. п. як напрямом було обґрунтування вирішальної ролі знання в поведінці суб'єкта. Інтенсивно розроблялися також когнітивні теорії емоцій та ін.

Когнітивний дисонанс – стан психічного дискомфорту, викликаний одночасною наявністю у психіці суб'єкта суперечливих взаємовиключних потреб, мотивів діяльності, що іноді призводять до внутрішнього конфлікту, вихід з якого особистість знаходить шляхом раціоналізації, співіснування суперечливих, логічно несумісних висновків, підключення захисних механізмів або зміни початкового (первісного) мотиву.

Кодування інформації – процес перетворення сигналу з форми, зручної для безпосереднього використання інформації, у форму, яка є зручною для передачі, збереження чи автоматичної переробки.

Коефіцієнт інтелектуальності – показник розумового розвитку, отриманий за допомогою різних тестових методик.

Колегіальність в управлінні – процес вироблення колективного рішення на основі думок керівників різного рівня, виконавців конкретних рішень.

Коледж – 1) повний триступеневий середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, який забезпечує досягнення кожним учнем

соціально необхідного рівня загальноосвітньої підготовки не нижче державного стандарту; 2) вищий заклад освіти або структурний підрозділ університету, академії, інституту, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами бакалавра або молодшого спеціаліста з кількох (одного) споріднених напрямів підготовки або спеціальностей, має необхідний кадровий потенціал, матеріально-технічну базу.

Колектив – 1) організована форма об'єднання людей на основі цілеспрямованої діяльності. Ознаки колективу – характерні риси, які властиві колективу: наявність суспільно значимої мети; щоденна спільна діяльність, спрямована на її досягнення; наявність органів самоврядування; встановлення певних психологічних стосунків між членами колективу; 2) вищий рівень розвитку і функціонування соціальної групи. Значущими функціями колективу є: а) утворення матеріальних і духовних цінностей відповідно до суспільного поділу трудової діяльності; б) соціалізація членів трудового колективу; 3) вища стадія розвитку організаційної спільності людей, яка спрямована на досягнення соціально значимих цілей і об'єднує своїх членів як самим процесом спільної діяльності, так і її організацією та системою стимулювання. Вирізняють К. трудові, навчальні, дитячі, військові, спортивні, громадських організацій; 4) група людей, включених у спільну діяльність і об'єднаних єдиними цілями, підпорядкованими інтересам суспільства.

Колізія – зіткнення протилежних поглядів, прагнень чи інтересів. К. є різновидністю психічного конфлікту.

Комп'ютеризація – процес розвитку й впровадження комп'ютерів, що забезпечує автоматизацію інформаційних процесів і технологій у різних сферах людської діяльності.

Компетентність – це рівень освіченості, що характеризується здатністю вирішувати завдання в різних сферах життєдіяльності на базі

теоретичних знань. Умовно виділяють три рівні компетентності: загальнокультурна, методологічна та допрофесійна.

Комп'ютеризація навчання – багатоцільове використання засобів електронної обчислювальної техніки в навчальному процесі. Комп'ютер є одним з компонентів інформаційної технології, тому замість терміна "комп'ютерне навчання" часто використовується в тому ж самому значенні термін "інформатизація навчання". Комп'ютерне навчання має на меті підготувати підрастаюче покоління до життя в інформатизованому суспільстві, тобто в суспільстві, де значна питома вага в різних видах діяльності належить інформаційним технологіям.

Комп'ютерна грамотність – оволодіння мінімальним набором знань і навичок роботи на персональному комп'ютері. Розглядається сьогодні як майстерність, настільки ж необхідна, як читання й писання.

Комунікація – процес, за допомогою якого здійснюється обмін інформацією між людьми.

Контекстним навчанням називається навчання, у якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів і засобів моделюється предметний та соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, а засвоєння їм абстрактних знань, як знакових систем, покладено на канву цієї діяльності.

Контроль – 1) перевірка виконання роботи, облік, спостереження за чим-небудь, ким-небудь. Розрізняють контроль поточний, коли перевіряється й оцінюється певний стан роботи, і контроль кінцевий, остаточний, коли діяльність оцінюють за кінцевими результатами; 2) процес порівняння (зіставлення) фактично досягнутих результатів із запланованими; 3) система спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням, визначення результатів.

Контроль роботи університету – вид управлінської діяльності, покликаний виконувати роль (функцію) зворотного зв'язку між системами управління університетом та елементами університету як об'єкта управління.

Контроль соціальний – форми і способи впливу, що використовуються соціальними групами для регулювання поведінки їх членів. К. с. використовується, в першу чергу, до тих індивідів, поведінка яких відхиляється від групових форм в позитивну чи негативну сторону.

Конфлікт – 1) процес різкого загострення суперечностей і боротьби двох чи більше сторін – учасників у вирішенні проблеми, що має особистісну значимість для кожного з його учасників; 2) зіткнення протилежних, несумісних тенденцій у свідомості однієї людини у міжособистісних відносинах індивіда чи груп людей, пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями; 3) крайнє загострення суперечностей; зіткнення осіб, їхніх інтересів, потреб, оцінок рівня прагнень, домагань тощо при способах їх вирішення на фоні емоційних станів.

Конформізм – 1) соціально-психологічна позиція особистості, що виявляється у свідомому прийнятті індивідом поглядів, цінностей та норм поведінки певної соціальної групи під тиском зовнішніх умов та обставин всупереч власним переконанням; 2) поведінка людини, яка характеризується зовнішньою відповідністю цілям колективу при внутрішньому розходженні з ними; 3) пристосовництво, прийняття думки більшості, відсутність власної позиції: у цьому випадку особистість підкоряється колективу.

Концентрація уваги – 1) полягає в більшому чи меншому заглибленні у діяльність, що виконується людиною в даний момент; 2) інтенсивність зосередження на певному об'єкті. Здатність до К. у. безпосередньо пов'язана зі станом нервової системи.

Концентроване навчання – це особлива технологія організації навчального процесу, при якому увага викладача та студента зосереджується на більш глибокому вивченні кожного предмета за рахунок об'єднання занять у блоки, скорочення числа паралельно досліджуваних дисциплін протягом навчального дня, тижня.

Концепція – 1) система поглядів на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення деяких явищ, подій; основна ідея будь-якої теорії; 2) сукупність ідей, поглядів, принципів, що відображають основні знання вчених про сутність будь-якого явища.

Кооперативна група – це не просто об'єднання окремих студентів, а це група, у якій перед студентами стоїть мета – поліпшити навчальні успіхи всіх її членів.

Кооперативне навчання – це творче співробітництво студентів у групі. Воно припускає створення невеликих груп студентів для того, щоб, працюючи разом, вони змогли поліпшити навчальні успіхи всіх її членів.

Корекція – здійснення психологічних і медико-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку і поведінці, схильності до залежностей та правопорушень; подолання різних форм девіантної поведінки; формування соціально корисної життєвої перспективи.

Креативні здібності – особистісні якості, що дозволяють людині повному подивитись на відомі предмети, явища, побачити в них нові закономірності, зв'язки, відтворити нове бачення, придумати дещо нове, раніше невідоме.

Критерії оцінювання передового педагогічного досвіду – актуальність, оригінальність, новизна; висока ефективність; стабільність, збалансованість і комплексність результатів; раціональність витрат часу, зусиль, засобів; можливість відтворення даного досвіду іншими викладачами.

Критерій – 1) мірило оцінювання параметрів, які описуються певними показниками; 2) мірило для визначення оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації.

Критичність мислення – прагнення все аналізувати, піддавати оцінці, не брати все на віру; уміння правильно оцінювати свої дії, здібності, виявляти і визначати свої помилки.

Культура виробництва – 1) сукупність нормативних вимог до техніко-економічного, організаційного та естетичного рівнів виробництва. Досягнення сучасної К. в. передбачає впровадження прогресивної техніки і технології, наукової організації праці, систематичне покращення умов праці, забезпечення персоналу належними побутовими умовами, підвищення професійної майстерності працівників та ін.; 2) система якостей, що зумовлюють характер поведінки людини в процесі виробничо-трудова діяльності, спрямованої на створення матеріальних цінностей.

Культура управління – 1) теорія ефективного застосування управлінської системи, структури (наприклад, як організувати систему управління освітою, щоб з її допомогою впливати на розвиток освіти в потрібному напрямі); 2) теорія раціональної організації роботи апарату управління, застосування найбільш ефективних засобів, форм і методів праці, розкриття ролі культурного елемента в цьому процесі; 3) сукупність теоретичних і практичних положень, принципів і норм, що мають загальний характер і належать тією чи іншою мірою до різних аспектів людської діяльності; 4) система знань про управлінську практику як культурний феномен, сукупність науки і мистецтва управління, рекомендацій, узагальнень об'єкта управління, які мають науково-практичну цінність і органічно, системно пов'язані між собою; 5) важлива сфера впливу на свідомість, вчинки підлеглих, їхні помисли і бажання і, водночас, – один із вирішальних факторів успіху в управлінні організацією.

Куратор – педагогічний працівник, в посадові обов'язки якого входить забезпечення сприятливого перебігу індивідуального розвитку і формування особистості студента; внесення необхідних коректив у систему виховання, допомога у вирішенні проблем, що виникають у студентів при спілкуванні між собою, з викладачами, батьками.

Кураторська година – це година куратора, та сама частина виховного процесу, що дозволяє викладачу знайти час для спілкування з вихованцями, відкрито проголосити й висвітлити своє ставлення до певних цінностей, дозволяє зробити виховний вплив систематичним і регулярним, а сам процес виховання – не хаотичним і випадковим, а керованим і цілеспрямованим. Кураторська година припускає також прояв специфіки особистості педагога, що працює за авторською, творчою програмою.

Курс дій – загальні положення і поняття, якими керуються, коли приймають рішення, чи які обмежують альтернативи під час прийняття рішень.

Лабораторні заняття – заняття, що проводяться викладачем і призначені для закріплення матеріалу лекцій на основі вивчення реальних фізичних об'єктів або систем з використанням контрольної-вимірювальної техніки і різного лабораторного обладнання. Лабораторні заняття дозволяють студентам отримати практичні навички з дослідження реальних фізичних об'єктів та систем. Найчастіше ці заняття дозволяють закріпити знання, отримані на лекціях, в результаті розв'язання задач або вивчення об'єктів за допомогою комп'ютерних моделей.

Лекція – являє собою усний виклад викладачем високої кваліфікації основних теоретичних положень з певної дисципліни. Лекції супроводжуються текстовим і графічним матеріалом безпосередньо на дошці або за допомогою спеціальної проекційної апаратури. Як правило, за матеріалом лекцій є навчальний посібник. Це дозволяє студенту освоювати

частину матеріалу самостійно, а лекції присвячувати для більш глибокого вивчення найбільш цікавих і складних питань. Лекції проводяться для великої аудиторії, яка об'єднує кілька груп.

Логін – ім'я користувача, що разом з його паролем використовується для доступу до певних ресурсів у мережі Інтернет.

Макрофактори (середовища) – об'єкти, явища, відносини, обставини, що впливають на життєдіяльність великих груп людей, які проживають у різних країнах (громадян різних держав), а, отже, на життєдіяльність і розвиток кожної людини.

Масова комунікація – процес передачі інформації групі людей одночасно за допомогою спеціальних засобів – мас-медіа.

Мезофактори – умови й обставини життєдіяльності людини й соціальної групи, до якої вона належить, ідеологічні й духовно-моральні відносини, моральні норми й цінності, що прийняті в даному людському співтоваристві.

Мережева організація – це організація, що використовує в керуванні виробництвом і бізнесом мережеві зв'язки, відносини й технології.

Мережева освіта – процес створення електронних співтовариств, заснований на добровільному, а іноді і безкоштовному обміні інформацією з різних тем.

Мережеві технології – технології, що дозволяють спілкуватися в мережі.

Метод навчання – спосіб організації діяльності студентів з навчальним матеріалом. М. н. визначає, що і як саме роблять студенти з навчальним матеріалом, які властивості і зв'язки між об'єктами розкривають вони. Метод є центральною ланкою детермінації процесу навчання зовнішніми обставинами.

Методи виховання – конкретні способи спільної взаємозалежної діяльності вихователів і вихованців, що спрямовані на вирішення виховного завдання.

Методика виховної роботи – розділ теорії виховання, що досліджує особливості організації виховного процесу в різних освітніх установах, дитячих об'єднаннях й організаціях, що розробляє рекомендації зі створення системи виховної роботи й підвищення її ефективності.

Методологічна компетентність – рівень освіченості, достатній для самостійного творчого вирішення світоглядних і дослідницьких завдань теоретичного або прикладного характеру в різних сферах життєдіяльності.

Модуль – певний обсяг навчальної інформації, необхідний для виконання будь-якої конкретної професійної діяльності.

Модульне навчання – це навчання, у ході якого студент самостійно може працювати із запропонованою йому комплексною програмою, що включає в себе цільову програму, інформаційний блок і методичне керівництво для досягнення поставленої дидактичної мети.

Мультимедіа – 1) взаємодія візуальних й аудіоефектів під керуванням інтерактивного програмного забезпечення. Звичайно означає поєднання тексту, звуку й графіки, а останнім часом все частіше – анімації й відео. Характерна, якщо не визначальна, особливість мультимедійних веб-вузлів і компакт-дисків – гіперпосилання; 2) поняття, що означає поєднання звукових, текстових і цифрових сигналів, а також нерухомих та рухомих образів. Так, мультимедійна база даних буде містити текстову й наочну інформацію, відеокліпи, таблиці. Мультимедійна телекомунікаційна послуга дозволяє користувачеві посилати або одержувати інформацію в будь-якій формі.

Навичка – 1) доведене до автоматизму вміння розв'язувати той або інший вид задач; 2) психічне новоутворення, підконтрольне свідомості і вироблене шляхом вправ, завдяки якому індивід спроможний виконувати

певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної та нервово-психологічної енергії. (Відповідно до видів дій розрізняють і види навичок: рухові, сенсорні, інтелектуальні. В усіх видах діяльності необхідні навички: навчальні, трудові, ігрові тощо...)

Навчальна програма дисципліни – визначає місце і значення дисципліни у процесі формування фахівця, її загальний зміст, знання та уміння, що їх набуває студент у результаті вивчення дисципліни. Н. п. д. містить у собі дані про обсяг дисципліни (у годинах та кредитах), перелік тем та видів занять, дані про підсумковий контроль тощо.

Навчальний план – це основний нормативний документ закладу освіти, за допомогою якого здійснюється організація навчального процесу. Н. п. містить у собі розподіл залікових кредитів між дисциплінами, графік навчального процесу, а також план навчального процесу за семестрами, який визначає перелік та обсяг вивчення навчальних дисциплін, форми проведення навчальних занять, поточного та підсумкового контролю, державної атестації.

Навчання – 1) процес передачі і активного засвоєння знань, умінь і навиків, а також способів пізнавальної діяльності, необхідних для здійснення безперервної освіти людини. Процес навчання є двостороннім, таким, що включає як взаємопов'язані частини єдиного цілого викладання (діяльність педагога з передачі знань і керівництва самостійною роботою студентів) і діяльність студентів з активного оволодіння системою знань, умінь і навиків. Педагогіка входить в систему наук, які вивчають людину, людське суспільство, умови його існування (філософія, етика, естетика, психологія, політекономія, соціологія, історія, анатомія, фізіологія, медицина та ін.), і використовує їх теоретичні положення, дослідницькі методи (зокрема математичної статистики і кібернетики), а також результати конкретних досліджень; 2) цілеспрямований й організований процес взаємодії студентів та викладача, спрямований на

вирішення навчальних завдань, у результаті якого студент опановує знання, уміння, навички, розвиває особистісні якості.

Науково-дослідна діяльність забезпечує систематичну науково-дослідну, експериментальну, конструкторську і винахідницьку діяльність студентської молоді з різних галузей науки, техніки, мистецтва і культури та спрямовується на створення умов для творчого самовдосконалення, виявлення, розвитку та підтримки молодих талантів і обдарувань.

Науково-дослідна робота – найцікавіший вид занять, який в повній мірі дозволяє розкритися творчому потенціалу студентів і на практиці закріпити отримані знання. Напрямок науково-дослідної роботи вибирає сам студент на четвертому курсі, починаючи працювати в одній з наукових груп. Вибір студентом напрямку науково-дослідної діяльності цілком усвідомлений, оскільки з керівниками наукових груп він знайомиться на лекціях. При цьому студент спільно з іншими членами колективу наукової групи вирішує реальні науково-дослідні завдання за замовленнями різних наукових, промислових або фінансових організацій. У процесі роботи студенти роблять доповіді з результатами своїх досліджень на науково-технічних конференціях різних рівнів, публікують статті в різних журналах і збірниках статей.

Обдаровані діти – діти, що виявляють загальну або спеціальну обдарованість (до математики, музики, малювання, техніки й т.д.).

Обдарованість – 1) якісно своєрідне поєднання здібностей, що забезпечує успішність виконання діяльності; 2) загальні здібності, що обумовлюють широту можливостей людини, рівень і своєрідність її діяльності; 3) розумовий потенціал, або інтелект; цілісна індивідуальна характеристика пізнавальних можливостей і здібностей у навчанні; 4) сукупність природних задатків; 5) талановитість.

Он-лайн (on-line) – режим роботи в Інтернет при безпосередньому підключенні до мережі.

Освітня технологія – це: 1) система спільної діяльності студентів та викладача з проектування, планування, організації, орієнтування й коректування освітнього процесу з метою досягнення конкретного результату; 2) (Education technologies) систематичний метод планування, застосування, оцінювання всього процесу навчання й засвоєння знань шляхом обліку людських і технічних ресурсів і взаємодії між ними для досягнення більш ефективної форми освіти; 3) вирішення дидактичних проблем у руслі керування навчальним процесом з точно заданими цілями, досягнення яких повинне піддаватися чіткому опису й визначенням; 4) у документах ЮНЕСКО О. т. (поняття не є загальноприйнятим в традиційній педагогіці) розглядається як системний метод створення, застосування і визначення всього навчального процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних, людських ресурсів і їхньої взаємодії. Технологічність навчального процесу полягає в тому, щоб зробити навчальний процес повністю керованим.

Особистісний підхід (у педагогіці) – індивідуальний підхід педагога до кожного вихованця, що допомагає йому в усвідомленні себе особистістю, у виявленні можливостей, що стимулюють самоствердження, самореалізацію.

Особистість – соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Поняття "особистість" характеризує суспільну сутність людини, пов'язану з засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. Біологічна характеристика людини в нього не входить. Особистість характеризують такі ознаки: розумність, відповідальність (рівень розвитку почуття відповідальності, уміння керувати своєю поведінкою, аналізувати свої вчинки і відповідати за них), свобода (здатність до автономної діяльності, прийняття

самостійних рішень), особиста гідність (визначається рівнем вихованості, самооцінки), індивідуальність (несхожість на інших).

Оф-лайн (off-line) – режим роботи з електронними документами без підключення до Інтернет. Наприклад, підготовка на комп'ютері веб-сторінок для наступного їхнього розміщення на веб-сайті.

Педагогіка (грец. – мистецтво виховання) – наука про спеціально організовану цілеспрямовану і систематичну діяльність з формування людини, про зміст, форми і методи виховання, освіти і навчання.

Педагогічна взаємодія – особистісний контакт викладача й студента, випадковий або спеціальний, приватний або публічний, тривалий або короткочасний, вербальний або невербальний, що має наслідком взаємні зміни їхнього поведіння, діяльності, відносин. П. в. може проявлятися у вигляді *співробітництва*, коли обома сторонами досягається взаємна згода й солідарність у розумінні цілей спільної діяльності й шляхів її досягнення, і у вигляді *суперництва*, коли успіхи одних учасників спільної діяльності стимулюють або гальмують більш продуктивну й цілеспрямовану діяльність інших її учасників.

Педагогічна герменевтика – педагогічна дисципліна, що досліджує умови, принципи, методи й форми розуміння й взаєморозуміння суб'єктів освітнього процесу, а також методологія дослідження педагогічної дійсності з позицій виявлення змісту освіти як форми соціального й особистісного буття людини. Педагогічна герменевтика – це й методика взаєморозуміння суб'єктів виховного процесу.

Педагогічна майстерність – високий рівень оволодіння педагогічною діяльністю; комплекс спеціальних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей особистості, що дозволяють педагогу ефективно керувати навчально-пізнавальною діяльністю вихованців і здійснювати цілеспрямовану педагогічну взаємодію.

Педагогічне спілкування – це процес взаємодії педагога й вихованців, завданнями якого є: успішне виховання й навчання, обмін інформацією, створення сприятливого психологічного клімату й емоційного контакту.

Педагогічний процес – цілісний навчально-виховний процес у єдності та взаємозв'язку виховання й навчання, що характеризується спільною діяльністю, співробітництвом і співтворчістю його суб'єктів, що сприяє найбільш повному розвитку й самореалізації особистості студента.

Педагогічний такт – почуття міри в поведженні й діях викладача, що включає в себе високу гуманність, поважання гідності студента, справедливість, витримку й самовладання у відносинах зі студентами, батьками, колегами по праці. П. т. – одна з форм реалізації педагогічної етики.

Поточний контроль – систематична перевірка й оцінка освітніх результатів студентів з конкретних тем на заняттях.

Пошуковий сервер – веб-сервер, за допомогою якого можна знайти необхідну інформацію в мережі Інтернет (www.google.com.ua, www.yandex.ru, www.aport.ru, www.rambler.ru).

Практичні заняття – це заняття, що проводяться викладачем і призначені для закріплення матеріалу лекцій на основі розв'язання навчальних завдань. При цьому можуть використовуватися як традиційні методи (крейда, дошка, авторучка і зошит), так і сучасні методи з використанням комп'ютера та інших технічних засобів. Практичні заняття проводяться у групах, оскільки вимагають більш тісного спілкування студента і викладача.

Принципи педагогічного процесу – система вихідних, основних вимог до виховання й навчання, що визначають зміст, форми й методи педагогічного впливу.

Проблемна ситуація – 1) пізнавальна задача, яка характеризується протиріччям між наявними знаннями, вміннями, відносинами і вимогою, що висувається; 2) психічний стан, що проявляється у неможливості пояснити факт чи розв'язати задачу, спираючись на наявні знання.

Проблемне навчання – 1) організація навчальних занять, яка припускає створення під керівництвом викладача проблемних ситуацій і активну самостійну діяльність студентів з їх вирішення, в результаті чого і відбувається творче оволодіння професійними знаннями, навичками і вміннями та розвиток розумових здібностей

Програмоване навчання – полягає у прагненні підвищити ефективність управління процесом навчання на базі кібернетичного підходу. У своїй основі програмоване навчання має на увазі роботу студента за певною програмою, в процесі виконання якої він опановує знаннями. Роль викладача зводиться до відстеження психологічного стану студента та ефективності поетапного засвоєння ним навчального матеріалу, а в разі необхідності – регулювання програмних дій. Відповідно до цього були розроблені різні схеми, алгоритми програмованого навчання – прямолінійний, розгалужений, змішаний та інші, які можуть бути реалізовані з використанням комп'ютерів, програмованих підручників, методичних матеріалів та ін.

Ранжирування – розташування в певній послідовності (спадання або зростання) показників, зафіксованих у ході педагогічного дослідження; визначення місця (рейтингу) у цьому ряді досліджуваних об'єктів.

Сайт (веб-сайт) – група взаємозалежних веб-сторінок, що належить одній організації або особі й присвячена, як правило, певній темі. Кожна веб-сторінка – це окремий документ в Інтернет зі своєю URL-адресою.

Самоосвіта – направлена індивідуумом діяльність на самостійне отримання знань і досвіду. Якість одержуваних знань при самоосвіті безпосередньо залежить від якості і кількості необхідного доступного

матеріалу, а також від мотивації індивідуума їх отримати. Знання, отримані в процесі самоосвіти, міцніше пам'ятаються, але в них можливі прогалини в силу того, що при самоосвіті порядок та обсяг досліджуваного матеріалу визначається найчастіше самим індивідуумом.

Самостійна робота – являє собою заняття, на якому студент вивчає додатковий (рекомендований викладачем) матеріал з використанням рекомендованої навчальної або наукової літератури, а також виконує домашні завдання. С. р. проводиться в аудиторіях університету під керівництвом викладача, роль якого при цьому пасивна, оскільки в його обов'язки входить консультувати студентів з тих питань, які ставлять йому студенти в індивідуальному порядку, або дома, за завданнями викладача.

Синхронне навчання – форма навчальної телекомунікації, коли суб'єкти навчання взаємодіють у реальному часі, тобто перебувають у безпосередньому діалоговому режимі.

Списки розсилання – набір E-mail-адрес, для одночасного відсилення всім передплатникам одного повідомлення, наприклад всім суб'єктам освітнього процесу.

Спосіб – певна дія, прийом або система прийомів, які дають можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось.

Телекомунікації (освітні) – процеси й процедури взаємодії між собою студентів та викладачів, здійснювані за допомогою телекомунікаційних засобів і технологій, у тому числі й Інтернет-технологій.

Телекомунікаційні освітні технології – організаційні, педагогічні, навчальні технології; форми й методи, що передбачають застосування в освітньому процесі сучасних комп'ютерних засобів й інформаційних технологій.

Тестування – метод діагностики, що використовує стандартизовані питання й завдання (тести), що мають певну шкалу значень.

Технологія – 1) у перекладі із грецького "techne" – мистецтво, майстерність, вміння й сукупність методів обробки; 2) сукупність прийомів, застосовуваних у будь-якій справі; 3) сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, інформації, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій, надання послуг тощо.

Технологія безпаперова – технологічний процес обробки інформації та доступу до даних засобами обчислювальної техніки.

Технологія клієнт-серверна – технологія обробки даних, за якої клієнт-комп'ютер звертається за необхідними даними до головного комп'ютера (сервера).

Технологія різнорівневого навчання – педагогічна технологія організації навчального процесу, в рамках якого пропонується різний рівень засвоєння навчального матеріалу в залежності від здібностей кожного студента, але не нижче базового.

Чат – (пер. з англ. бесіда) спілкування двох і більше користувачів Інтернет в епістолярному стилі в режимі реального часу, тобто одночасно в тому самому "вікні". Учасники чата пишуть повідомлення й оперативно одержують відповідні послання на цьому ж екрані.

Чат-заняття – конференції, семінари й інші синхронні форми занять, проведені в реальному часі за допомогою чат-системи.

E-Mail – електронна пошта.

E-Mail-заняття – конференції, консультації, семінари й інші асинхронні форми занять, проведені за допомогою електронної пошти.

E-Mail-конференція (телеконференція) – форма роботи користувачів мережі з певної теми чи проблеми в режимі списку розсилання.

FAQ – питання, що їх часто задають (разом з відповідями).

Home Page – початкова титульна сторінка Web-сайту.

HTML – мова розмітки гіпертекстових документів для розміщення в Інтернет.

ICQ – система для оперативного спілкування, у якій здійснюється більш швидкий, ніж в E-mail, обмін електронними листами.

URL – будь-який документ, розміщений в Інтернет, має свою унікальну адресу, наприклад: www.exponenta.ru . Якщо набрати цю адресу в адресному рядку браузера, то він покаже цей документ.

WWW – скорочення від World Wide Web – "Всесвітня павутина" або просто Web-"павутина", один із найпопулярніших додатків мережі Інтернет, що побудований за принципом безлічі сторінок, зв'язаних між собою перехресними посиланнями (гіперпосиланнями). "Всесвітня павутина" містить у собі документи, розташовані на серверах мережі Інтернет.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Гончаренко С. У. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
2. Радула В. В. Соціолого-педагогічний словник / Гончаренко С. У., Радул В. В., Дубінка М. М., Кравцов В. О. – К., 2004. – 304 с.
3. Ярмаченка М.Д. Педагогічний словник / Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
4. Флегонтова Н. М. Словник-довідник термінів педагогічного маркетингу / Флегонтова Н. М. – К. : Освіта України, 2008. – 80 с.

Навчальне видання

**Крупський Ярослав Володимирович
Михалевич Володимир Маркусович**

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК З ІНФОРМАЦІЙНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Редактор В. Дружиніна

Оригінал-макет підготовлено Я. Крупським

Підписано до друку
Формат 29,7 x 42 1/4. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк.
Наклад прим. Зам. №

Вінницький національний технічний університет,
навчально-методичний відділ ВНТУ.
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, к. 2201.
Тел. (0432) 59-87-36.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 3516 від 01.07.2009

Віддруковано у вінницькому національному технічному університеті
в комп'ютерному інформаційно-видавничому центрі.
21021. м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК. к. 114.
Тел. (0432) 59-81-59.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 3516 від 01.07.2009